

ΑΡΧΕΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΚΑΙ

ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

«Τὸ γὰρ αὐτὸ νοεῖν ἐστὶν τε καὶ εἶναι»

ΠΑΡΜΕΝΙΔΗΣ

ΤΑΚΤΙΚΟΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΑΙ

Heinrich Rickert Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Heidelberg. — Ernst Hoffman Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Heidelberg. — Erich Frank, Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Marburg. — Guido Calogero Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Φλωρεντίας. — Ραφ. Δήμου, Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Harvard τῶν Ἡν. Πολ. τῆς Ἀμερικῆς — Κ. Τριανταφυλλόπουλος Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Ἀθηνῶν. — August Faust Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Heidelberg. — Μιχ. Τσαμαδός. — Χ. Τζωρτζόπουλος Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. — Franz Boehm ὑφηγ. τοῦ Πανεπιστημίου Heidelberg. — Παν. Κανελλόπουλος Καθ. Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. — Κωνσταντῖνος Τσάτσος Καθ. Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. — Ἰωάν. Θεοδορακόπουλος Καθ. Πανεπιστημίου Θεσ-νίκης. — Θεμ. Τσάτσος ὑφηγ. Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΤΥΠΟΙΣ: Κ. Σ. ΠΑΠΑΔΟΓΙΑΝΝΗ

ΨΑΡΡΩΝ 41

1935

ΑΡΧΕΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΚΑΙ ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

Συντακτική Ἐπιτροπή: **Ι. Θεοδωρακόπουλος,**
Π. Κανελλόπουλος, Μ. Τσαμαδός, Κ. Τσάτσος.

ΤΙΜΗ ΕΚΑΣΤΟΥ ΤΕΥΧΟΥΣ ΔΡΧ. 45.—
ΣΥΝΔΡΟΜΗ ΕΤΗΣΙΑ ΔΡΧ. 160.—
ΣΥΝΔΡΟΜΗ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ ΔΟΛΛ. 3.—

Διεύθυνσις τοῦ Ἀρχείου: **Νίκης 25, Ἀθήναι.**

Συνδρομαὶ ἀποστέλλονται πρὸς τὸν:

κ. Μιχ. Τσαμαδόν, Νίκης 25, Ἀθήναι.

Αἱ εἰς τὸ «Ἀρχεῖον τῆς Φιλοσοφίας καὶ Θεωρίας τῶν ἐπιστημῶν» δημοσιευόμεναι πραγματεῖαι καὶ ἄρθρα ἡμεδαπῶν καὶ ἄλλοδαπῶν συνεργατῶν εἶναι **πρωτότυπα καὶ γράφονται εἰδικῶς διὰ τὸ περιοδικόν.**

Χειρόγραφα πρὸς δημοσίευσιν καὶ βιβλία πρὸς ἀναγγελίαν ἀποστέλλονται εἰς τὴν διεύθυνσιν τῆς Συντάξεως τοῦ Ἀρχείου, **Νίκης 25.**

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1) ΜΕΛΕΤΑΙ

	Σελίς
Karl Jaspers. — Προϋποθέσεις γιὰ μιὰ φιλοσοφικὴ κατανόηση τοῦ Nietzsche	249
Π. Κανελλοπούλου. — Ἐξ ἀφορμῆς τῆς μελέτης τοῦ Karl Jaspers.	281
N. I. Τούλ. — Συμβολαὶ διὰ τὴν φιλοσοφικὴν θεμελίωσιν τῆς ἠθικῆς	285
Γ. Μ. Τριανταφύλλου. — Αἱ περὶ πολιτείας καὶ δικαίου ἰδέαι τῶν Πυθαγορείων	318
Ἄλκιβ. Μ. Τσιριμώκου. — Ἡ φιλοσοφικὴ σημασία τῆς νεώτερης θεωρητικῆς φυσικῆς.	331

2) ΚΡΙΤΙΚΑ ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ

Ι. Θεοδωρακοπούλου. — Magistri Eckardi, Opera latina	366
---	-----

3) ΑΝΑΛΥΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΕΙΣ

Διάφοροι ἀναλύσεις	372
Βιβλιογραφία	380

Ε.Υ.Δ. της Κ.τ.ε.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΕΙΣ ΓΙΑ ΜΙΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ
ΚΑΤΑΝΟΗΣΗ ΤΟΥ NIETZSCHE*)

ΥΠΟ
KARL JASPERS

Τὸ ἔργον.

Ἡ μορφή τοῦ ἔργου.— Ἐπισκόπησις τῶν συγγραφεῶν.

Ἡ κατανόησις τοῦ ἔργου.

Περὶ τῶν τυπικῶν μεθόδων τῆς ἐρμηνείας τοῦ Nietzsche.— Πῶς πρέπει νὰ διαβάσουμε τὸν Nietzsche.— Θεμελιώδεις ἀρχές τῆς ἐρμηνείας.— Οἱ δύο δρόμοι πρὸς τὸ ὄλον.— Τὰ τρία κύρια μέρη τῆς ἀναπτύξεώς μας.— Μέθοδος τῆς ἀναπτύξεως.

Ἡ ἐξάρτησις τῆς κατανοήσεως ἀπ' τὴν φύσιν τοῦ νοοῦντος.

Φιλοσοφικὴ ἀλήθεια καὶ ἐπιστημονικὴ ἀλήθεια.— Αἰτήματα πρὸς τὴν φύσιν τοῦ νοοῦντος.— Κίνδυνοι καὶ δισταγμοὶ στὴν μετάδοσιν οὐσιαστικῆς ἀλήθειας.— Ὁ Nietzsche δὲν θέλει πιστούς.— Πῶς θέλει ὁ Nietzsche τὴν μετάδοσίν του.— Βρῆκε ὁ Nietzsche τοὺς ἀναγνώστες του ;

Φαίνεται γιὰ εὐκόλο σὲ πολλοὺς νὰ διαβάζουν τὸν Nietzsche ὅπου κι' ἂν ἀνοίξῃ κανεὶς τὰ ἔργα του, μπορεῖ χωρὶς καμμιάν ἄλλη προϋπόθεση νὰ τὸν καταλάβῃ· σχεδὸν σὲ κάθε σελίδα προξενεῖ τὸ ἐνδιαφέρον· οἱ κρίσεις του μαγεύουν, ἡ γλῶσσα του μᾶς μεθάει· καὶ τὸ προχειρότερο διάβασμα ἱκανοποιεῖ. Κι' ὅμως γεννιῶνται ἀνωμαλίες, ὅταν, μὲ τὴν πρόθεσιν ν' ἀντλήσῃ κανεὶς τέτοιες ἐντυπώσεις, ζητήσῃ νὰ προχωρήσῃ πολὺ στὸ διάβασμα· ὁ ἐνθουσιασμὸς γιὰ τὸν ἄμεσα μεταδιδόμενο Nietzsche μεταστρέφεται σὲ μιὰν ἀντιπάθεια πρὸς μιὰ φαινο-

*) Ἡ πραγματεία αὕτη ἀποτελεῖ τὴν εἰσαγωγὴν ἕως ἓνα βιβλίον τοῦ συγγραφέως γιὰ τὸν Nietzsche, πού θὰ ἐκδοθῇ σὲ λίγο. Οἱ παραπομπὲς στὸν Nietzsche γίνονται στὴν ἔκδοσιν, πού ἐπιμελήθηκε ἡ ἀδελφή του, μὲ ὑποδείλωση τοῦ τόμου καὶ τῆς σελίδας.

μενικά ασύνδετη πολλαπλότητα· καταντᾷ ἀνυπόφορο νὰ διαβάξη κανείς πάντα καὶ κάτι διαφορετικό. Ἔτσι ὅμως οὔτε ἡ ἀληθινὴ κατανόησις ἐπιτυγχάνεται, οὔτε τὶς σωστὲς δυσκολίες ἀντιμετωπίζει κανείς.

Στὴν παρανόηση τοῦ Nietzsche ὠδήγησε τὸ ὅτι ἡ ἰδέα τοῦ ὑπερανθρώπου ἔδωσε ἀφορμὴν σὲ μιὰ ψευτοφιλολογικὴ λατρεία τῆς μεγαλοφυΐας, τὸ ὅτι ἔγιναν ἀπομιμήσεις στὸ ὕφος τοῦ Nietzsche, τὸ ὅτι ὠρισμένες στροφές τοῦ λόγου του καὶ λέξεις χρησίμευσαν ὡς μέσον γιὰ ὠρισμένες ὑπερβολές, χειρονομίες καὶ γιὰ ἓνα φθηνὸ ἀκραῖο πάθος. Ἔτσι δὲν μπορούσε ποτὲ ν' ἀνακαλυφθῆ ἡ ἀληθινὴ οὐσία τοῦ Nietzsche.

Ἄπ' τὸ ἀπλὸ διάβασμα τοῦ Nietzsche πρέπει νὰ φθάσουμε στὴ μελέτη του, πὺν κα' αὐτὴ πρέπει νὰ νοηθῆ ὡς ἀφομοίωσις ὀδηγημένη ἀπὸ μιὰ συναναστροφή μ' ἓνα σύνολο διανοητικῆς πείρας, ἐκείνης, πὺν συνιστοῦσε μέσα στὴν ἐποχὴ μας τὸν Nietzsche· γιὰτὶ ὁ Nietzsche ἦταν μιὰ μοῖρα τοῦ ἀνθρώπινου ἐν γένει, μιὰ μοῖρα πὺν ἔφθανε ὡς τὰ ὅρια καὶ τὶς ἀρχές του.

Κάθε σημαντικὸς φιλόσοφος ἀπαιτεῖ μιὰ μελέτη, πὺν νὰ τοῦται-ριαῖξη καὶ πὺν αὐτὴ μόνη, σᾶν μιὰ πρᾶξις ἰδιότυπη καὶ προσδιωρισμένη στὴν ἰδιοτυλία της ἀπ' αὐτὸν μονάχα, συνιστᾷ τὴν οὐσία τῆς ἀληθινῆς κατανόησεως. Ὅσα γράφονται γιὰ ἓνα φιλόσοφο ἔχουν ὡς μόνον σκοπὸ νὰ διευκολύνουν αὐτὴν τὴν πρᾶξιν· πρέπει νὰ ὀδηγοῦν τὸν ἀναγνώστη—μακριὰ ἀπὸ κάθε ἐπιπολαία ἐπαφή, μακριὰ ἀπὸ κάθε αὐθαίρετο ξεχώρισμα φράσεων, πὺν θᾶταν μιὰ παρανόησις, μακριὰ ἀπ' τὴν παθητικὴν ἀπόλαυσιν στὸ ἄκουσμα λέξεων ὠραίων—σὲ μιὰν ἀληθινὴν ἐμβάθυνση. Ὅ,τι ζητάει ὁ φιλόσοφος πρέπει ν' ἀναπηδήσῃ ὅσον τὸ δυνατόν καθαρότερα καὶ μάλιστα ἔτσι, ὥστε, ἀκολουθώντας κανεῖς τὶς ἴδιες τὶς σκέψεις του, νὰ μαθαίνῃ περὶ τίνος πρόκειται. Χρειαζονται συγγράμματα γιὰ νὰ βοηθήσουν τὸν ἀναγνώστη τοῦ Nietzsche στὴν ὀρθὴν ἀνάγνωσιν.

Τὸ ἔργον.

Ἡ μορφή τοῦ ἔργου.— Πραγματεῖες, ἓνα πλῆθος ἀποσπασμάτων, ἐπιστολές καὶ ποιήματα—ἄλλα ἀπ' αὐτὰ σὲ ἀρτιωμένες λογοτεχνικὲς μορφές κα' ἄλλα ὡς ἓνα κολοσσιαῖο κατάλοιπο, πὺν ἔστιβα-

χθῆκε μέσα σὲ δυὸ δεκαετίες—, αὐτὴ εἶναι ἡ μορφή, ὑπὸ τὴν ὁποίαν μᾶς εἶναι προσιτὴ τοῦ Nietzsche ἡ σκέψις.

Ἡ σκέψις του δὲν εἶναι οὔτε ἀφοριστικὴ, ὅπως ἡ σκέψις τῶν φημισμένων ἀφοριστικῶν ὁμιλητῶν, ποὺ στὴν χορεία τους ὁ ἴδιος ὁ Nietzsche κάποτε, γιὰ λίγο πάντως, θέλησε ν' ἀνήκη, οὔτε ὅμως καὶ συστηματικὴ στὸ εἶδος τῶν φιλοσοφικῶν συστημάτων, ποὺ σχεδιάζονται καὶ ἐκτελοῦνται ὡς συστήματα.

Ἀπ' τοὺς ἀφοριστικούς τύπους τὸν ξεχωρίζει τὸ ὅτι ὑπάρχει ὡς ὅλον: ὡς μιὰ φιλοσοφικὴ ζωὴ, ποὺ ἐπικοινωνεῖ μαζί μας μὲ σκέψεις καὶ ποὺ εἶναι προικισμένη μὲ τὴν δραστήρια ἀφοσίωση σὲ μιὰν ἀποστολή· τὸν ξεχωρίζει λοιπὸν τὸ ὅτι οἱ σκέψεις του, σὰν παραγωγικὲς δυνάμεις, ἔχουν οἱ ἴδιες ζωὴ.

Ἀπ' τοὺς συστηματικούς τύπους τὸν ξεχωρίζει τὸ ὅτι δὲν κατῴρθωσε νὰ οἰκοδομήσῃ ἓνα λογικὸ σύνολο σκέψεων: τὰ συστηματικὰ σχέδια τῶν ἔργων του ἐμφανίζονται εἴτε σὰν μιὰ βάσις γιὰ τὴν κατάταξη τῶν σκέψεών του, μιὰ βάσις, ποὺ θᾶταν πάντα δυνατὸν νὰ εἶναι κι' ἀλλιότιχη, εἴτε σὰν ἓνα ἀποκρυστάλλωμα σκοπῶν, ποὺ εἶναι βαλμένοι γιὰ νὰ ὑπηρετήσουν μιὰ μεμονωμένη ἐρευνητικὴ ἀρχὴ ἢ καὶ μιὰ βλέψη πρὸς κάποια ἐπίδραση ἐξωτερικὴ.

Ὁ Nietzsche δὲν αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκη ν' ἀποκτήσῃ συνείδηση τῶν μεθόδων του καὶ τῆς ποικιλίας αὐτῶν τῶν μεθόδων ὡς τοῦ φορέως τῆς σκέψεώς του· τοῦ λείπει ἡ μεθοδικὴ συνείδησις. Ἔτσι δὲν κατορθώνει ν' ἀποκτήσῃ ἓνα κέντρον ἀπρυσταλλώσεως, ὅπως εἶναι ἐκεῖνα, γύρω ἀπὸ τὰ ὁποῖα χαράζει τοὺς κύκλους του τὸ ὅλον σὰν μιὰ διανοητικὰ δουλεμμένη συνείδησις ζωῆς καὶ βουλήσεως.

Μὲ μιὰ παρομοίωση μποροῦμε νὰ δείξουμε πῶς μοιάζει τὸ ἔργον τοῦ Nietzsche: θᾶλεγε κανεὶς πῶς κάποιο στρῶμα λατομείου ἔχει ἀνατιναχθῆ. Οἱ λίθοι ἔχουν ἤδη λίγο ἢ πολὺ λαξευθῆ, ὑποδηλοῦν τὸ ὅλον, γιὰ τὴν κατασκευὴ τοῦ ὁποίου λαξευθῆκανε, φαίνεται μάλιστα σὰν ν' ἀπαρτίζουν κι' ὅλας τὸ ὅλον, κι' ὅμως ἡ οἰκοδομὴ δὲν ἔχει ἀκόμα στηθῆ. Τὸ ὅτι τὸ ἔργον βρίσκεται ἀκόμα χάμω σὰν ἄμορφος σωρός, αὐτὸ δὲν ἐμποδίζει ἐκεῖνον, ποὺ ἔφθασε νὰ συλλάβῃ τὴν οἰκοδομικὴ δυνατότητα αὐτοῦ τοῦ ἄμορφου σωροῦ, νὰ ἐπικοινωνήσῃ μὲ τὸ πνεῦμα τοῦ ἔργου· στὰ μάτια του συναρμολογοῦνται σὲ κάποιο σύ-

νολο τὰ σκόρπια αὐτὰ κομμάτια. Δὲν συναρμολογοῦνται ὅμως μὲ τὸ ἴδιο νόημα: ἄλλα κομμάτια βρίσκονται μπροστά μας σὲ ἀναρίθμητες, ἐπαναλήψεις, πὺ δείχνουν μόνον ἐλάχιστες μεταξύ τους διαφορές, ἄλλα πάλι προβάλλουν σὰν μοναδικές πολύτιμες μορφές, πὺ φαίνονται προωρισμένες, νὰ χρησιμεύσουν κάπου γι' ἀκρογωνιαῖος λίθος ἢ γιὰ τόξον ἑνὸς θόλου.

Καὶ δὲν γίνονται ὅλα αὐτὰ νοητὰ παρὰ μόνον ὅταν ὀδηγηθῆ κανεὶς στὴν προσεκτικὴ παραβολή τους ἀπ' τὴν ἰδέα τοῦ οἰκοδομικοῦ ὅλου. Ἀλλὰ κι' αὐτὴ πάλι δὲν εἶναι κάτι τὸ ἑνιαῖο: φαίνεται πὺς διαφορὲς οἰκοδομικὲς δυνατότητες διασταυρῶνονται μεταξύ τους· συχνὰ ἀμφιβάλλει κανεὶς, ἂν ἓνα κομμάτι εἶναι στὴ μορφὴ του λαθεμμένο ἢ ἂν ὑπακούη σὲ μιὰν ἄλλη ἀρχιτεκτονικὴ ἀρχή.

Ὁ σκοπὸς εἶναι ν' ἀναζητήση κανεὶς ἀνάμεσα ἀπ' τὰ σκόρπια κομμάτια τὴν «κεκρυμμένη» οἰκοδομή, ἔστω κι' ἂν δὲν πρόκειται νὰ ἀποκαλυφθῆ στὰ μάτια κανενός, κι' ὅταν ἀκόμα τελειωθῆ, σὰν μιὰ ἑνιαία καὶ μονοσήμαντη οἰκοδομή. Στὴν ἀναζήτηση αὐτὴ θὰ ἐπιτύχουμε μόνον, ἂν ποῦμε, πὺς εἴμαστε ἕμεῖς οἱ τεταγμένοι ν' ἀνεγείρουμε τὴν οἰκοδομή, πὺ γιὰ τὸν Nietzsche, ὅταν δοκίμασε νὰ τὴν στήση, ἔμεινε σὲ σκόρπια συντρίμια. Δὲν πρέπει πρὸ παντὸς νὰ μᾶς παρασύρη ὁ ἀναρίθμητος σωρὸς τους, δὲν πρέπει νὰ μᾶς θιαμβώση ἢ λάμψις τοῦ ἀσύλληπτου ὑλικοῦ μεμονωμένων κομματιῶν κι' ἀκολουθώντας τὴν ἰδιαίτερή μας κλίση καὶ τὴν σύμπτωση νὰ ξεχωρίσουμε ὅ,τι μᾶς ἀρέσει ἢ ὅ,τι εἶναι πιὸ πρόχειρο· πρέπει νὰ καταλάβουμε τὸν Nietzsche μέσῳ τοῦ ἴδιου τοῦ Nietzsche ὡς ὅλου καὶ μάλιστα ἔτσι ὥστε κάθε του λέξη νὰ παίρνουμε στὰ σοβαρά, χωρὶς ὅμως πάλι νὰ ἀφήνουμε ὠρισμένες λέξεις, ἀπομονώνοντάς τις, νὰ στενέψουνε τὸ βλέμμα μας. Πάντως θάταν παραβιασμὸς τοῦ Nietzsche, ἂν ζητούσαμε νὰ ὑποβάλουμε μέσα του ἓνα ὄλον ἀνάλογο μὲ μιὰν ἀναστήλωση ἀρχαιολογική. Ἡ κρυμμένη οἰκοδομή θ' ἀποκαλυφθῆ μόνον, ἂν κοντὰ στὴν πείρα τῶν συστηματικῶν δυνατοτήτων ἀποκτήσουμε καὶ τὴν πείρα τοῦ σωριάσματος. Μόνον ἔτσι θὰ νοιώση κανεὶς τὴν μεγάλη ὄθηση, πὺ ἔδωσε ὁ Nietzsche ἔς ἡμᾶς τοὺς ἐπιγενομένους, μιὰν ὄθηση, πὺ μᾶς ἔδωσε ἀκριβῶς, μὴ δείχνοντάς μας καμμιά στέγη γιὰ νὰ προστατευθοῦμε, ἀλλὰ ξυπνώντας μέσα μας τὴν ἀνάγκη νὰ προρευ-

θοῦμέ ἀπλῶς, δηλαδή νὰ λάβουμε μέρος στήν ἀνάταση τοῦ ἀνθρώπου, πού αὐτός κατέστησε δυνατή. Κανένας δὲν θὰ ἰδῆ στὸν Nietzsche τὸ Μοναδικό, πού συνιστᾷ τὴν ὑπαρξή του, ἂν δὲν τὸ ζήσει, ἂν δὲν τὸ «πράξῃ» ὁ ἴδιος.

Ἐπισκόπησις τῶν συγγραφῶν.— Μιὰ ἐξωτερικὴ ἐπισκόπησις μπορεῖ νὰ γίνῃ μὲ τὴν πρόθεση μᾶς χαρακτηριστικῆς κατατάξεως κατὰ τὸν ἐξῆς τρόπο:

Ἡ κατηγορία τῶν νεανικῶν συγγραφῶν τοῦ Nietzsche δὲν θὰ ἦταν αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν ἀξία μεγάλης προσοχῆς, ἂν δὲν ἀνακαλύπταμε μέσα τους, μὲ μιὰν ἀνασκόπηση ἀναδρομικὴ, τὸν πυρῆνα ἐνὸς μεγάλου μέρους τῶν σκέψεων καὶ τάσεων, πού φάνηκαν ἀργότερα. Τὰ «Φιλολογικά» (τρεῖς τόμοι) δίδουν μιὰν ἔντονη εἰκόνα τῆς φιλολογικῆς ἐργασίας τοῦ Nietzsche μαζί μὲ διάφορες σκόρπιες ἀπόψεις, πού ἀποτελοῦν ἤδη τὴν φιλοσοφία του. Πάντως τὸ καθ' αὐτὸ ἔργον τοῦ Nietzsche μπορεῖ νὰ διαιρεθῆ στὶς ἀκόλουθες κατηγορίες:

1. Οἱ πρώτῃμες συγγραφές: «Ἡ γέννησις τῆς τραγωδίας» καὶ οἱ «ἀσύγχρονες παρατηρήσεις» (1871—1876). Στὰ συγγράμματα αὐτὰ πρέπει νὰ προστεθοῦν ἀπὸ τὰ καταλειπόμενα τὰ ἀποσπάσματα ἀπ' τὸ βιβλίον του γιὰ τὴν Ἑλλάδα, οἱ ὁμιλίαι τοῦ «Περὶ τοῦ μέλλοντος τῶν μορφωτικῶν ἰδρυμάτων μας» καὶ οἱ σημειώσεις του γύρω ἀπ' τὰ «ἀσύγχρονα», πού ἐσχεδίαζε νὰ γράψῃ καὶ πού βγήκαν μὲ τὸν τίτλον: «Ἐμεῖς οἱ φιλόλογοι». Τὴν χαρακτηριστικὴ μορφή αὐτῶν τῶν συγγραφῶν συνιστᾷ τὸ ὅτι εἶναι πραγματεῖαι, πού διαβάζονται μὲ συνοχή. Ἐκδηλώνουν ἀκόμα τὴν πίστη τοῦ Nietzsche πρὸς τὸ πνεῦμα τὸ γερμανικὸ καὶ πρὸς τὸν γερμανικὸ πολιτισμὸν, πού μέσα ἀπὸ τὰ συντρίμματα τῆς ἐποχῆς ἔπρεπε νὰ δημιουργηθῆ καὶ πού εἶχε ἀρχίσει ἄλλως τε νὰ ξεπροβάλλῃ.

2. Τὰ ἔργα, ὅσα γραφῆκανε στὰ 1876—1882: «Ἀνθρώπινο, πολὺ ἀνθρώπινο», «Χαραυγὴ», «Χαρούμενη ἐπιστήμη» (Βιβλ. I—IV): τὰ ἔργα αὐτὰ εἶναι στὴ βασικὴ μορφή τους ἀφορισματικά. Ἐνας πλοῦτος, πού θ' ἄλεγε κανεὶς πῶς ἀνήκει σὲ πολλὰ διαστάσεις, ἐκδηλώνεται ἔς αὐτὰς τὶς σύντομες παρατηρήσεις. Σὰν μιὰ ψυχρὴ, σχεδὸν παγωμένη, ἀπαλλαγμένη πτᾶ ἀπὸ καθετὶ, ἀπὸ κάθε ὥραία πλάνη, κριτικὴ ἔρευνα προβάλλουν ὅσα, ἀρχίζοντας ἀπὸ τὴν «Χαραυγὴ» καὶ προχωρώντας μὲ μιὰν ἀνάπτυξη ἀργή, καταλήγουν στὰ τελευταῖα του ἔργα.

3. Ἡ τελειωτικὴ φιλοσοφία τοῦ Nietzsche: α. «Τάδε ἔφη Ζαρατούστρας» τὸ ἔργον αὐτὸ ἔχει μιὰ βασικὴ μορφή, πού ἔγκειται στὸ ὅτι ὁ Ζαρατούστρας—μέσα στὸ πλαίσιο περιστάσεων καὶ πράξεων τῆς ποιητικῆς δημιουργημένης προσωπικότητός του—ἀπευθύνει ὁμιλίαι πρὸς τὸν λαόν, πρὸς τοὺς συντρόφους του, πρὸς τοὺς «ἀνωτέρους ἀνθρώπους», πρὸς τὰ ζῶα του καὶ πρὸς τὸν ἑαυτὸν του. Ὁ ἴδιος ὁ Nietzsche θεωροῦσε τὸν Ζαρατούστρα ὡς τὸ κατ' ἐξοχὴν ἔργον του, πρόκειται δὲ περὶ ἔργου, πού δὲν

μπορεί να υπαχθῆ σὲ κανένα ἀπ' τοὺς παραδεδομένους γνωστούς τύπους· εἶναι καὶ ποίησις καὶ προφητεία καὶ φιλοσοφία, χωρὶς ὅμως νὰ συλλαμβάνεται σωστὰ σὲ καμμιά ἀπ' αὐτὲς τὶς μορφές.

β. Τὰ κατάλοιπα τῶν τόμων XI—XVI (1876—1888) περιλαμβάνουν τὸν χεῖμαρρο τῆς σκέψεως τοῦ Nietzsche ἀπὸ τὰ 1876 καὶ πέρα σὲ συντομώτερα ἀποσπάσματα. Στους τέσσαρες τελευταίους τῶν ἀνωτέρω τόμων (XIII—XVI) βρίσκει ὁ χεῖμαρρος αὐτὸς κάποια ἀποκρυστάλλωσις ὡς πρὸς τὶς πιὸ ἀργοπορημένες θεμελιώδεις σκέψεις τοῦ Nietzsche (Ἡ θέλησις πρὸς τὴν δύναμη, Μετατροπὴ τῶν ἀξιών, Decadence κλπ.), χωρὶς ὅμως νὰ λείπη κ' ἐδῶ ἡ τάσις πρὸς κάτι ἀκόμα πιὸ πέρα ἀπ' αὐτές. Ἡ βασικὴ μορφή αὐτῶν τῶν ἀποσπασμάτων εἶναι ἡ ἥρεμη διατύπωσις τῶν σκέψεων σὲ ὕψος κανονικὸ, σύντομα, μὲ τὴν τάσιν πρὸς τὴν πιὸ μεγάλη σαφήνεια καὶ χωρὶς ὠρισμένο λογοτεχνικὸ σκοπὸν. Τὸ πλῆθος τῶν ἐμπνεύσεων ὑπερχειλίζει τὴ σκέψιν, πού κ' αὐτὴ βέβαια δὲν λείπει· καὶ πού εἶναι μάλιστα συστηματικὰ διεισδυτικὴ, σταθερὴ καὶ συγκρατημένη. Ἐδῶ πάντως τὸ ἐξελιγμένο διανοητικὸ δούλεμα ἀναπληρώνεται ἀπ' τὴν θεαματικὴν πληρότητα καὶ ἀπ' τὴν ἐπέμβαση, πού μὲ ἀκρίβεια βρίσκει πάντα τὸν στόχο, πού ζητάει.

γ. Ἀπὸ τὰ 1886 ἕως τὰ 1887 συγγράφει καὶ δημοσιεύει ὁ Nietzsche τὰ ἐξῆς ἔργα: «Πέρα ἀπ' τὸ ἀγαθὸ καὶ τὸ κακό»· στὸ ἔργον αὐτὸ προσαρτημένο εἶναι καὶ τὸ πέμπτο βιβλίον τῆς «χαρούμενης ἐπιστήμης»· ἐδῶ ξαναγυρίζει ὁ Nietzsche στὸν τύπον τῶν βιβλίων, πού εἶναι γραμμένα σὲ ἀφορισμούς, ξαναγυρίζει ὅμως μὲ μιὰ πιὸ δυνατὴν τάσιν πρὸς τὴν συναρτημένη ἀνάπτυξιν καὶ μ' ἓνα πάθος ἐπιθετικόν. Τὸ ἔργον τοῦ «Γενεαλογία τῆς ἠθικῆς» περιέχει πραγματεῖας καὶ τετελεσμένες ἐρευνες· ὡς προλόγους γραμμένους γιὰ τὰ προηγούμενα ἔργα τοῦ χαρακτηρίζει αὐτὲς τὶς πραγματεῖες ὁ Nietzsche μὲ τὴν μεγαλειώδη ἀναδρομικὴν ὡς πρὸς τὸν ἴδιον τὸν ἑαυτό του παρατηρητικότητα, πού τὸν διέκρινε.

δ. Στὰ 1888 γεννιέται μιὰ τελευταία συναρτημένη ὡς πρὸς τὰ μέρη τῆς κατηγορίας συγγραφῶν μὲ τὴν τελειωτικὴν πιά αὐτοκατανόησιν. Τὰ ἔργα, πού ἀνήκουν ἔς αὐτὴν τὴν κατηγορίαν, εἶναι τὰ ἐξῆς: «Τὸ περιστατικὸ Wagner», «Τὸ λυκόφως τῶν εἰδώλων», «Ὁ ἀντίχριστος», «Ecce Homo», «Nietzsche κατὰ Wagner»· αὐτὰ ὅλα εἶναι ἔργα, πού φθάνουν στὰ ἄκρα, ἔργα ἀφάνταστα ἐπιθετικά, γραμμένα ἔτσι πού δὲν μπορεῖ ν' ἀντισταθῆ κανεὶς στὴν ἐπίδρασίν του, βγαλμένα μέσ' ἀπ' τὴν ἀνάσα ἐνὸς ἐξωφρενικοῦ «tempo».

Γιὰ νὰ διευκολυνθῆ μὲ μιὰν ἀπλοποίηση ἢ κατανόησιν τῶν συγγραφῶν τοῦ Nietzsche, ρωτοῦν πολλοί, ποῖόν εἶναι τὸ κύριον ἔργον τοῦ ποῖόν εἶναι ἡ διαβάθμισις καὶ ἡ ἀξία τῶν συγγραμμάτων του. Ὁ ἓνας, θεωρεῖ τὴν «Γέννησις τῆς τραγωδίας» ὡς τὸ ὠραιότερον σύγγραμμα τοῦ Nietzsche, ἄλλος ρίχνει τὸ κύριον βάρος στοὺς λαμπεροὺς καὶ σαφεῖς, πολυμερεῖς καὶ καλοβαλμένους ἀφορισμούς, πού βρίσκονται στὴ σειρά τῶν βιβλίων του ἀπὸ τὸ «Ἀνθρώπινο, πολὺ ἀνθρώπινο» ἕως

τὴν «Χαρούμενη ἐπιστήμη», ὁ τρίτος βλέπει τὸν πυρῆνα καὶ τὴν κορυφὴν στὴν τελευταία φιλοσοφία τοῦ Nietzsche· κ' ἐδῶ ὅμως ἄλλος θεωρεῖ τὸν Ζαρατούστρα, ἄλλος πάλι τὴν θέληση πρὸς τὴν δύναμη, τὴν φιλοσοφία λοιπὸν ποὺ βγαίνει ἀπ' τὰ κατάλοιπά του, ὡς τὸ πλήρωμα· ὁ ἓνας προτιμᾷ ἐν γένει ὅσα ὁ ἴδιος ὁ Nietzsche ἐδημοσίευσε, ἄλλος ὅμως ἀντιθέτως θεωρεῖ τὰ ἀπέραντα κατάλοιπα ὡς τὸ ἔδαφος, ἀπέναντι τοῦ ὁποίου δὲν εἶναι τὰ δημοσιεύματα παρὰ μεμονωμένα ξεφυτρώματα, ποὺ μόνον τους δὲν εἶναι ἀρκετὰ νοητά· κατ' ἀναλογία δυσπιστεῖ ὁ ἓνας σὲ ὅσα σημειώματα ὁ Nietzsche δὲν ἐπεξεργάσθηκε κριτικά, σὲ ὅλα αὐτὰ τὰ σημειώματα τῶν καταλοίπων, ποὺ εἶναι ἐξ ἴσου ἀτελῆ, ὅσο καὶ τὰ διάφορα σχέδια ἐπιστολῶν, ποὺ ἀντιφάσκουν ριζικὰ στὴν ὅλη στάση του πρὸς τὰ πλησίον του πρόσωπα· ὁ ἄλλος πάλι δυσπιστεῖ μᾶλλον στὶς στροφές ἐκεῖνες τῶν δημοσιευμένων ἔργων, ποὺ εἶναι ὑπερβολικὰ τονισμένες γιὰ ν' ἀσκήσουν ἐπίδραση κ' εἶναι συγγραφικὰ δουλεμμένες.

“Ὅλοι ἔχουν δίκην ὡς πρὸς ὅ,τι ἀμφισβητοῦν στὸν ἄλλον, κανένας ὅμως δὲν ἔχει ὡς πρὸς τὸν ἑαυτό του δίκην. Ἡ κάθε μιὰ βέβαια ἀπ' τὶς πάρα πάνω ἀξιολογικὲς ἐκτιμήσεις, ποὺ στενεύουν τὴν ὄψη, φαίνεται σ' αὐτὸν νὰ κἀνὴ τὸν Nietzsche πρὸ μονοσήμαντο· ὁ Nietzsche ὅμως δὲν εἶναι νοητὸς ὡς πρὸς τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό του παρὰ μόνον ἂν τὰ συνδυάσῃ κανεὶς ὅλα γιὰ νὰ εἶναι δυνατὸν νὰ συλληφθοῦν στὸ τέλος ἀληθινὰ μέσῳ τῆς δικῆς μας πρὸς σκέψεως οἱ φιλοσοφικὲς κινήσεις, ποὺ συνιστοῦν τὴν ὑπαρξή του, μέσα στὴν πολλαπλότητα αὐτῶν τῶν ἀντικατοπτρισμῶν.

Καμμιά ἀπ' τὶς μορφές τοῦ λόγου δὲν ἔχει γιὰ τὸν Nietzsche τὸν χαρακτήρα μιᾶς ἰδιαιτέρας προτιμήσεως. Ἡ οὐσία τῆς σκέψεώς του δὲν μπορεῖ νὰ ἀναχθῆ σὲ μιὰ γενικώτερη μορφή, ποὺ, ἀνώτερη ἀπ' ὅλες τὶς ἄλλες, θὰ μπορούσε νὰ περιλάβῃ κι' αὐτές. Ἡ μορφή τῶν πραγματειῶν ἐκείνων, ποὺ, ἔχοντας συλληφθῆ ὡς ὅλον, σημειώνουν μιὰν ἤρεμη ἀνάπτυξη, προχωροῦν μ' ἓνα ὀλοκάθαρο βάδισμα, ἐγκαταλείπεται στὰ τελευταία «ἀσύγχρονα», ξαναγυρίζει ὅμως πάλι στὴν γενεαλογία τῆς ἠθικῆς καὶ στὸν ἀντίχριστο. Ὁ ἀφορισμὸς κυριαρχεῖ στὰ συγγράμματα, ποὺ ἀνήκουν στὴν μεσαία περίοδο τοῦ Nietzsche, δὲν ἐγκαταλείπεται ὅμως ποτὲ τελείως καὶ ὑπάρχει κι' ὅλας κρυμμένος

πίσω ἀπ' αὐτὲς τὶς πρῶτες πραγματεῖες του. Ἡ ἀποσπασματικὴ σκέψις, ποὺ μέσα ἀπὸ μιὰν ἀστείρευτη πηγὴ πλούτου ἀφήνει νὰ ξεπηδήσῃ πάντα καὶ κάτι νέο, ἡ σκέψις λοιπὸν αὐτῆ, ποὺ εἶναι ὄρατὴ κυρίως στὰ κατάλοιπα, χρησιμεύει ὡς βᾶσις καὶ σὲ ὅλα ὅσα ἐδημοσίευσε ὁ Nietzsche. Ἡ πολεμικὴ μορφή κυριαρχεῖ στὰ δυὸ πρῶτα «ἀσύγχρονα», καθὼς καὶ στὰ τελευταῖα του συγγράμματα· στ' ἄλλα «ἀσύγχρονα», στὸ τρίτο καὶ τὸ τέταρτο, καθὼς καὶ στὸν Ζαρατούστρα ἐπικρατεῖ ἡ μορφή τῆς ἐπαγγελίας, ἡ μορφή ποὺ συνδέεται μὲ τὴν κατ' ἀστρωσὴν ἑνὸς ἰδεώδους. Τὸ ἔργον τοῦ Nietzsche δὲν εἶναι πουθενὰ πραγματικῶς συγκεντρωμένο· κύριον ἔργον δὲν ὑπάρχει. Ὅ,τι συνιστᾷ τὴν οὐσιαστικὴν του σκέψιν εἶναι ὄρατὸν καὶ σὲ ὅ,τι φαίνεται ἀπλῶς τυχαῖο καὶ περιττὸ στὰ γραφόμενά του.

Ἡ κατανόησις τοῦ ἔργου.

Περὶ τῶν τυπικῶν μεθόδων τῆς ἐρμηνείας τοῦ Nietzsche.— Οἱ ἐρμηνεῖες τοῦ Nietzsche, ποὺ ἐμφανίζονται φιλολογικῶς ὀλοκληρωμέναι, κάνουν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τὸ ἐξῆς θεμελιῶδες λάθος· προὔποθέτουν ὡς αὐτονόητη τὴν γνώσιν γιὰ τὶς ὑφιστάμενες δυνατότητες τῆς ἀνθρώπινης ὑπάρξεως, στίς ὁποῖες κατατάσσουν τὸν Nietzsche· ἔτσι τὸν ὑποτάσσουν κάπου στὸ σύνολόν του. Λάθος ἦταν πρὸ πάντων τὸ νὰ θαυμάζῃ κανεὶς στὸν Nietzsche τὸν ποιητὴ καὶ συγγραφέα, ἐφ' ὅσον ὁ θαυμασμὸς αὐτὸς συνοδευόταν μὲ τὴν ἀρνησὴν τοῦ Nietzsche ὡς φιλοσόφου· λάθος ἦταν ὅμως ἐπίσης τὸ νὰ παίρῃ κανεὶς τὸν Nietzsche γιὰ φιλόσοφο, ἔτσι ὅπως παίρνομε καὶ τοὺς παλαιότερους φιλοσόφους, καὶ νὰ τὸν μετράει μὲ τὸ δικόν του μέτρο. Ἡ ἀληθινὴ ἐρμηνεία εἶναι διεισδυτικὴ καὶ ὄχι ὑπαγωγικὴ· δὲν φθάνει σὲ μιὰν ὀριστικὴν γνώσιν, ἀλλὰ προχωρεῖ πέρα ἀπ' ὅ,τι κάθε τόσο συλλαμβάνει, γινώσκοντας, ρωτώντας καὶ ἀπαντώντας. Ἔστι ἐγκαινιάζει μιὰ διαδικασίαν ἀφομοιώσεως, πιστοποιώντας τὶς προὔποθέσεις καὶ τὰ ὅρια τῆς διαδικασίας αὐτῆς. Ἐνῶ ἐκείνη ἡ σφαλερὴ ἐρμηνεία παρατηρεῖ, σπρώχνοντας πάντα σὲ ἀπόστασιν ὅ,τι βλέπει, ἀφήνοντας νὰ στέκεται μπροστὰ τῆς τὸ ἐρμηνευμένο ἀντικείμενον σὰν κάτι τὸ ξένο καὶ προκαλώντας τὴν ψεύτικὴν ἡδονὴν τῆς γενικῆς ἐπισκοπήσεως, ἡ ἀληθινὴ ἐρ-

μηνεία εἶναι τὸ μέσον, πού μᾶς δίνει τὴν δυνατότητα νὰ νοιώσουμε αὐτό, πού ἐρμηνεύουμε, σὰν ν' ἀφορᾷ τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό μας. Ἀπὸ τὶς ἐρμηνεῖες, πού ὀδηγοῦν σὲ πλάνες, οἱ πρὸ συνηθισμένες, θεμιτὲς βέβαια στὴν αὐτοπεριοριστικὴ τους τάση, ἐσφαλμένες ὅμως, ἐφ' ὅσον ἀνάγουν σὲ κάτι ἀπόλυτο ὅ,τι μονομερῶς συλλαμβάνουν, εἶναι οἱ ἀκόλουθες :

1) Μερικὲς μεμονωμένες διδασκαλίες τοῦ Nietzsche ἀπομονώνονται, συστηματοποιοῦνται καὶ θεωροῦνται ὡς τὸ κυριώτερο ἐπίτευγμά του. Ἔτσι π. χ. θεωροῦν μερικοὶ ὡς τὴν συνδετικὴ θεμελιώδη ἰδέα τοῦ συστήματος τὴν θέληση πρὸς τὴν δύναμη, ἀποκλείοντας τὶς μυστικιστικὲς ἀνατάσεις τοῦ Nietzsche καὶ τὴν θεωρία του γιὰ τὴν αἰώνια ἐπιστροφή. Ἄλλοι πάλι βλέπουν τὴν θεμελιώδη ἀλήθεια στὸν τρόπο, μὲ τὸν ὁποῖον νοιώθει καὶ συλλαμβάνει ὁ Nietzsche τὴ ζωὴ καὶ στὴν ἀποκάλυψη τῶν ζωοκτόνων ἐπιδράσεων τῆς μετεμφισμένης θελήσεως πρὸς τὴν ἄσκηση βίας καὶ δυνάμεως (κι' ἀποροῦν βλέποντας, ὅτι ὁ Nietzsche θεωρεῖ αὐτὴν τὴν θέληση σὰν κάτι πού συμπύπτει μὲ τὴ ζωὴ, πρᾶγμα, πού ἀναιρεῖ τὴν ἴδια του τὴ σύλληψη). Ἄλλοι τέλος βλέπουν τὴν κεντρικὴν ἀλήθεια στὴν καθολικὴ ψυχολογία τοῦ Nietzsche πού ὅλα τὰ ξεγυμνώνει, χωρὶς νὰ δέχονται τὴν ὑπαρξὴ θετικῶν στοιχείων στὴν διδασκαλία του. Σὲ ὅλους αὐτοὺς τοὺς δρόμους ἀπαντᾷ κανεὶς καὶ κάτι, πού σχετίζεται μὲ τὴν διανόηση τοῦ Nietzsche, δὲν βρίσκει ὅμως τὴν ἴδια του τὴν διανόησιν στὸ σύνολό της.

2) Τὴν προσωπικότητα τοῦ Nietzsche μεταβάλλουν πολλοὶ σὲ εἰκόνα (σὲ μορφή) κ' ἔτσι, ἀνάγοντάς την ἔς ἓνα αἰσθητικὰ θεαματικὸ καὶ συνεχόμενο σύνολο ἑνὸς συντελεσμένου πιά πεπρωμένου, δὲν αἰσθάνονται νὰ τοὺς ἐπιβάλλῃ καμμιάν ὑποχρέωση. Ὁ ἓνας συλλαμβάνει τὴν προσωπικὴν ὑποκειμενικότητα μὲ τὰ θέληστρά της, τὴ μοῖρα μιᾶς μεγαλοφυοῦς ψυχῆς στὴ μόνωσή της. Ὁ ἄλλος πάλι βλέπει στὸ πρόσωπο τοῦ Nietzsche μιὰν ἀντικειμενικὴ μοῖρα· βλέπει τὸ πῶς καταντᾷ ὁ ἀληθινὸς ἄνθρωπος, ὅταν ζῆ στὰ ὅρια δυὸ ἐποχῶν, ὅταν δηλαδὴ ζῆ τὴ στιγμή πού ὅ,τι ὑπάρχει εἶναι πιά ἀδειανὸ κι' ὅ,τι πρόκειται νὰρθῆ δὲν ἔχει γίνῃ ἀκόμα πραγματικόν· ἔτσι βλέπει κανεὶς στὸν Nietzsche τὴν κρίσιν τῆς Εὐρώπης, πού στὸ

πρόσωπό του έπηρεε μιαν ανθρώπινη μορφή, μιὰ μορφή, πού πρέπει λόγω τῶν περιστάσεων νὰ σπάση, ἐνῶ συγχρόνως ἡ μορφή αὐτὴ μὲ μάτι δλοκάθαρο μᾶς λέει, τί συμβαίνει καὶ τί μπορεῖ νὰ γῆ. Ὁ πρῶτος τὸ παρακάνει, βλέποντας στὸν Nietzsche ἕνα ψυχολογικὸ περίεργο, ὁ δεύτερος παίξει τὸν παντογνώστη σὰν νᾶτανε ὁ Θεός, πού παρατηρεῖ τὴν ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητος κι' ἀνακαλύπτει τὸ μέρος, πού στέκεται ὁ Nietzsche. Κ' οἱ δύο τους, νομίζοντας ὅτι μὲ τὴν ἐρμηνεία τους συλλαμβάνουν τὸν ἴδιο τὸν Nietzsche, χάνουν, πίσω ἀπὸ τὸ τεῖχος ἑνὸς ψεύτικου μεγαλείου, τὴν πιθανότητα νὰ νοιώσουν τὸν Nietzsche σὰν κάτι πού ἀφορᾷ τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό τους· κ' ἔτσι δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὑποστοῦν τὴν ᾠθησή του.

3) Ἡ καθολικὴ πραγματικότης τοῦ Nietzsche διαφωτίζεται μὲ σύμβολα μυθικά, πού τοῦ προσδίδουν σημασία αἰώνια καὶ τὸ βίβλος τοῦ ἱστορικοῦ βυθοῦ. Κάτι τὸ διαπεραστικὸ καὶ ἀξέχαστο ὑπάρχει π. χ., ὅσον ἀφορᾷ τὴν βαθύτατη διαλεκτικὴ ἀρνητικότητα τοῦ Nietzsche, στὸ σύμβολο τοῦ Ἰούδα, ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἀπαλλαγμένη ἀπὸ κάθε πλάνη τόλμη του στὸν ἱππότη, πού τρέχει ἀνάμεσα στὸ θάνατο καὶ στὸν διάβολο (πρβλ. Bertram). Ἀπ' τὴ στιγμή ὅμως, πού τὰ σύμβολα αὐτὰ θέλουν νὰ γίνουν κάτι περισσότερο ἀπὸ ἕνα παιχνίδι, χάνουν τὴν τιμιότητά τους: ἀπλοποιοῦν, αἴρουν τὴν κίνηση, μεταβάλλουν τὸν Nietzsche σὰ μιὰ σκληρὴ κι' ἀκίνητη ὑπαρξη καὶ τὸν ὑποτάσσουν σὲ μιαν ἀναγκαιότητα, πού περιλαμβάνει τὰ πάντα, ἀντὶ νὰ τὸν παρακολουθήσουν στὴ δική του τὴν πραγματικότητα. Ἀξίζει νὰ ἰδῆ κανεῖς, πῶς χρησιμοποιοῦ ὁ ἴδιος ὁ Nietzsche τέτοια σύμβολα ὡς μέσα διαφωτιστικὰ, πάντως ὅμως ὄχι ὡς τὰ μόνα μέσα.

4) Σκέψεις καὶ στάσεις τοῦ Nietzsche ἐρμηνεύονται ἀπὸ πολλοὺς ψυχολογικά. Ἀπὸ τὸ πῶς ἔφθασε σὲ μιαν ὀρισμένη σκέψη ἢ στάση ἐξαρτοῦν τὴν ἀξία καὶ ἀλήθεια της. Ἡ μέθοδος αὐτὴ φαίνεται σὰν νὰ ἔχη ὑποδειχθῆ ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Nietzsche, πού τονίζει πράγματι τὴν ἐνότητα ζωῆς καὶ γνώσεως καὶ θεωρεῖ τὰ φιλοσοφικὰ συστήματα ὡς πράξεις προσωπικῆς τοῦ δημιουργοῦ των. Κι' ὅμως ὁ Nietzsche μᾶς λέει, μιλώντας γιὰ τοὺς κριτικούς του: «Τὸ μόνο πού τοὺς ἐνδιαφέρει φαίνεται νὰ εἶναι ὄχι τὸ τί ἔχει εἰπωθῆ, ἀλλὰ τὸ ὅτι ἔχει εἰπωθῆ ἀπὸ μένα καὶ ἐφ' ὅσον ἐγὼ ἔφθασα νὰ τὸ εἰπῶ... Μὲ

κρίνουν γιὰ νὰ μὴν ἔχουν καμμιά σχέση μετὰ τὸ ἔργον μου: ἐξηγοῦν τὴ γένεσίν του,—κ' ἔτσι αὐτὸ εἶναι ἄρκετὸ γιὰ νὰ τὸ ἀπορρίψουν» (14,360). Λέγοντας αὐτά, δὲν ἀντιφάσκει ὁ Nietzsche μετὰ τὸν ἑαυτό του, ἀλλὰ θέλει ἀπλούστατα γὰ μὴ συγχέεται ἡ ματιά, ποὺ πάει στὴν οὐσία ἐκείνου, ποὺ σκεπτόμαστε, μιὰ ματιά, ποὺ εἶναι ὑποστασιακὰ διαφωτιστικὴ κ' εἶναι γεμάτη ἀγάπη, πρὸς τὴν ψυχολογικὴ νόηση, ποὺ ξεκινᾷ ἀπὸ αὐθαίρετες ἀρέσκειες καὶ ποὺ δὲν ἔχει μάτια γιὰ νὰ ἰδῇ τὸ ὄν. Ἡ ψυχολογία δὲν εἶναι «ὡς τοιαύτη» καὶ ὑποστασιακὴ διαφώτισις. Μετὰ τὴν ἀπλὴ ψυχολογία συλλαμβάνει κανεὶς π. χ. τὴ σκέψη τοῦ Nietzsche, χωρὶς νὰ φθάσῃ στὴν οὐσιαστικὴν ὑπόστασίν του, ἐξηγώντας τὴν μέσῳ τῆς πικρίας τοῦ ἀρρωστημένου καθηγητοῦ (πρόκειται γιὰ τὸν τρυφερὸ νευρασθενῆ, ποὺ ἐκθειάζει τὸ κτῆνος) ἢ μέσῳ τοῦ ἀγῶνος του γιὰ ν' ἀποκτήσῃ δύναμη καὶ ἰσχύ (ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἀγῶνα λένε πὼς καθορίσθηκε ἡ θέσις του ἐναντίον τῶν Γερμανῶν, ἐναντίον τοῦ Bismarck, ἡ ἐπιθυμία του νὰ ἐπιδράσῃ, προκαλώντας ἐξωτερικὰ συγκινήσεις, καθὼς καὶ ἡ ἠχηρὴ πολεμικὴ του). Ἡ μέθοδος αὐτὴ εἶναι μᾶλλον ὑποτιμητικὴ παρὰ κατανοητικὴ: ὅ,τι συλλαμβάνει εἶναι πάντως ἐλάχιστα οὐσιῶδες, ἢ ὀδηγεῖ δηλαδὴ σὲ ψέμμα καὶ εἶναι συνεπῶς ἄκυρη ἢ, ἂν κατορθώσῃ νὰ μᾶς δώσῃ κάτι ἀπὸ τὸν Nietzsche, δὲν ἔχει πάντως τὴν δύναμιν νὰ διαφωτίσῃ τὴν ἴδια τὴν οὐσία τῆς ὑπάρξεώς του.

Μήπως ὅμως εἶναι δυνατὴ μιὰ ἐρμηνεία τοῦ Nietzsche ὡς μέσον ἀφομοιώσεως, μιὰ ἐρμηνεία, ποὺ νὰ χρησιμοποιῇ τὸν δρόμον αὐτὸν ἀρνητικὰ γιὰ ν' ἀνακαλύψῃ ἀκριβῶς τὸν ἀληθινὸ Nietzsche; Μιὰ τέτοια ἐρμηνεία θὰ διατηροῦσε ἐλεύθερο τὸ βλέμμα τῆς ἀπέναντι τοῦ συστήματος μιᾶς διδασκαλίας, ἀπέναντι τῆς μορφῆς μιᾶς προσωπικότητος, ἀπέναντι μιᾶς μυθικῆς συμβολικῆς καὶ μιᾶς ψυχολογικὰ προσδιορισμένης διαφωτίσεως, γιὰ νὰ μπορέσῃ νὰ ρυθίῃ σὲ ἐπαρκὴ μετὰ τὴν κίνηση τῆς ἴδιας τῆς οὐσίας, νὰ λάβῃ μέρος ἔς αὐτὴν καὶ νὰ γίνῃ ἡ ἴδια κάτι τὸ πραγματικόν. Ἄντὶ νὰ ἀσχολῆται κανεὶς μόνον μετὰ ὅ,τι ὁ Nietzsche διανοητικὰ, συγγραφικὰ καὶ βιογραφικὰ παρουσιάζει, ἀντὶ νὰ ζητάει νὰ τὸν γνωρίσῃ σὰν κάποιον ἄλλον, θὰ μπορούσε ἔτσι νὰ μπῆ στὴν κίνηση τοῦ ἀληθινοῦ Nietzsche.

Τὸ νὰ βρῇ κανεὶς τὸ μέσον γι' αὐτὴν τὴν γνήσια ἀφομοίωση, αὐτὸ εἶναι τὸ ἀληθινὰ δύσκολον. Ὁ Nietzsche, ἂν τὸν πάροουμε ἔτσι, βραβεύ-

ται στὸν πυθμένα ἐκεῖνον, πού μέσ' στὸ βάθος του κάθε ἀρχὴ καὶ κάθε ὄριο γίνεται λαλιά· σκέψεις καὶ εἰκόνα, τὸ διαλεκτικὸ σύστημα καὶ ἡ ποίησις, ὅλα γίνονται ἐδῶ ἐξ ἴσου ἔκφρασις· ὁ Nietzsche εἶναι ὁ ἄνθρωπος, πού ἐπειδὴ ἀκριβῶς τολμᾷ καὶ ρίχνεται μέσα σὲ ὅλα, μπορεῖ ἀληθινὰ καὶ οὐσιαστικὰ νὰ μεταδώσῃ τὸν τρόπο, μὲ τὸν ὁποῖον συνέλαβε κ' ἔνοιωσε τὸν ἑαυτὸν του.

Πῶς πρέπει νὰ διαβάζουμε τὸν Nietzsche.— Ὅσο γιὰ τοὺς πρὸ πολλοὺς φιλοσόφους, ὑπάρχει πάντα ὁ κίνδυνος, ἀντὶ νὰ διαβιῶνται τὰ ἴδια τους τὰ ἔργα, νὰ διαβιῶνται βιβλία, πού γραφήκανε γι' αὐτούς· ὅσο γιὰ τὸν Nietzsche, ἐδῶ ὑπάρχει ἀντιθέτως ὁ κίνδυνος, ἐπειδὴ φαίνεται σὰν νὰ εἶναι εὐκόλα προσιτός, νὰ διαβιῶνται ὁ ἴδιος ἄσχημα.

Ἄν δώσουμε τὴν συμβουλὴ ν' ἀνοίγῃ κανεὶς τὰ βιβλία τοῦ Nietzsche ὅπου κι' ὅπου, νὰ τὸν παίρῃ γι' ἀφορμὴ σκέψεων, νὰ συλλαμβάνῃ ὅ,τι τοῦ κάνει κέφι, θὰ πέφταμε ὅλως διόλου ἔξω στὴν ἐκλογὴ τοῦ δρόμου, πού ὁδηγεῖ στὸν Nietzsche. «Οἱ χειρότεροι ἀναγνώστες εἶναι ἐκεῖνοι, πού κάνουν σὰν νὰ ἦσαν στρατιῶτες στὴ στιγμὴ τῆς λεηλασίας: ἀρπάζουν ὅ,τι μπορεῖ νὰ τοὺς χρειασθῇ, βρωμίζουν καὶ ἀνακατεύουν τὸ ὑπόλοιπο καὶ βεβηλώνουν τὸ ὅλον» (3,75). «Μισῶ τοὺς ἀργόσχολους, πού καταγίνονται στὸ διάβασμα» (6,56).

Σὲ πλάνη ἐπίσης θ' ἄπερφετε ὅποιος θὰ ἐνόμιζε ἀντιθέτως, ὅτι πρέπει νὰ διαβιῶνται «ἐν σπουδῇ» ὅσο μπορεῖ περισσότερα, ὅλα, γιὰ νὰ κατακτήσῃ τὸ ὅλον. Ὁ Nietzsche εἶναι «ἓνας διδάσκαλος τοῦ ἀργοῦ βίου. Τώρα μ' ἔχει καταλάβει ἡ ὕρεξις... νὰ μὴ γράφω πιά τίποτε πού δὲν εἶναι ἱκανὸ νὰ ὁδηγήσῃ σὲ ἀπελπισία τοὺς διάφορους ἐκεῖνους τύπους τῶν ἀνθρώπων, πού εἶναι «βιαστικοί»—». Ὁ Nietzsche ἐκθειάζει τὴν φιλολογικὴ ἐπιστήμη: «σὲ μαθαίνει νὰ διαβιῶνται σωστά, δηλαδή σιγά, βαθειά, μὲ σεβασμὸ καὶ προσοχή, μὲ ἐπιφυλιῖξεις, μὲ θύρες πού μένουν ἀνοιχτές, μὲ τρυφερὰ δάχτυλα καὶ μίτια» (4,9-10).

Πάντως δὲν πρέπει ν' ἀρκεσθῇ ὁ ἀναγνώστης, ἀσκώντας τὸν ἑαυτό του ἔς αὐτὴν τὴν «ἀνάλογη μὲ τοῦ χρυσοχόου τὴν τέχνη κατοχὴ τῆς λέξεως»· πρέπει μέσῳ τῆς λέξεως, τῆς φράσεως καὶ τοῦ συλλογισμοῦ νὰ φθάσῃ στὸ ἀρχικὸ καθεστῶς τῶν σκέψεων γιὰ νὰ δεχθῇ τὴν ἀληθινή τους ὄψη. Κάποτε ἔγραψε ὁ Nietzsche πρὸς τὸν Gast

Βενετία: «Όταν φθάση τὸ ἀντίτυπο τῆς «Χαραυγῆς» στὰ χέρια Σας, καταδεχθῆτε νὰ μοῦ κάνετε τὴν ἐξῆς τιμὴ: πάρτε το μαζί σας καὶ πηγαίνετε γιὰ μιὰ μέρα στὸ Λίντο, διαβάστε το ὡς σύνολο καὶ προσπαθήστε νὰ βγάλετε ἀπὸ μέσα του ἓνα σύνολο καὶ γιὰ Σᾶς—δηλαδή μιὰ κατάσταση πάθους» (πρὸς τὸν Gast, 23, 6, 81).

Ἄν συνδυάση κανεὶς ὅλες τὶς ἐκδηλώσεις τοῦ Nietzsche ποὺ ἢ καθεμιὰ, ἢ καὶ φαίνεται σὰν ν' ἀντιφάσκη στὴν ἄλλη, εἶναι ἀληθινή, τότε ἀκριβῶς θὰ καταλάβῃ πόση δυσκολία συνδέεται μὲ τὸ διάβασμα τοῦ Nietzsche. Ὁ Nietzsche δὲν θέλει ν' ἀνοίγουμε ἀπλῶς, ὅπου καὶ ὅπως τύχει, τὰ βιβλία του· θέλει νὰ τὸν μελετήσουμε. Αὕτῃ ἡ μελέτη ὅμως παίρνει νόημα καὶ γίνεται μ' αὐτὸν τὸν τρόπο νοητὴ μόνον καὶ μόνον ἂν ἔρθουμε κάποτε ἔς ἐπαφὴ καὶ μὲ τὴν ἀρχὴ ἐκείνη ἢ «κατάστασις πάθους», ποὺ ἀπαιτεῖ ὁ Nietzsche, δὲν εἶναι σκοπός, ἀλλὰ πηγὴ μ' αὐτὴν ἀρχίζει ἡ ἐργασία, ποὺ πρέπει νὰ καταβάλλῃ ὁ ἀναγνώστης. Γιὰ μιὰ τέτοια ἐργασία μποροῦν νὰ ὑποδειχθοῦν μερικὰ μέσα.

Θεμελιώδεις ἀρχές τῆς ἐρμηνείας.— Ἀπὸ τὴ στιγμὴ, ποὺ ἡ σκέψις ἐνὸς συγγραφέως ἀποκτᾷ γιὰ μᾶς ἓνα βάρος ἀπεριόριστο, δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ξεχωρίζουμε μὲ τὴ δική μας κρίση κάτι καὶ νὰ παρατᾶμε ὅλα τ' ἄλλα· πρέπει κάθε λέξις νὰ παίρνεται στὰ σοβαρά. Καὶ ὅμως αὐτὸ δὲν σημαίνει πὼς ὅλες οἱ ἐξωτερικεύσεις τοῦ συγγραφέως ἔχουν τὴν ἴδια ἀξία. Οἱ ἐξωτερικεύσεις βρίσκονται μεταξύ τους σὲ μιὰ σχέση ἱεραρχική, μιὰ σχέση ὅμως, ποὺ δὲν μπορεῖ ν' ἀνακαλυφθῇ ἂν χρησιμοποιήσουμε ἓνα μέτρο, ποὺ πήραμε ἑμεῖς ἐκ τῶν προτέρων μαζί μας, μὰ ποὺ προκύπτει μόνον ἀπὸ τὸ σύνολο τῆς σκέψεως τοῦ συγγραφέως.

Ἡ ἐρμηνεία γίνεται μὲ τὴν συσχέτιση θεμελιωδῶν φράσεων. Ἔτσι σχηματίζεται ἓνας πυρήνας, ποὺ μᾶς δίνει ἓναν καθολικὸ προσανατολισμὸ καὶ ποὺ μὲ τὴν πρόοδο τῆς ἐρμηνείας ἐπικυρώνεται ἢ ἀλλάζει, μὰ ποὺ σὲ κάθε στιγμὴ ὁδηγεῖ τὸ διάβασμα σὲ μιὰν ὀριστικὴ καὶ οὐσιαστικὴ κατανόηση μέσῳ τῶν προβλημάτων, ποὺ παρακολουθοῦν τὸν ἀναγνώστη. Αὐτὸ ἰσχύει στὴν περίπτωση τοῦ Nietzsche περισσότερο παρ' ὅ,τι ἰσχύει σὲ κάθε ἄλλο φιλόσοφο, πρῶτον λόγῳ τῆς κομματιασμένης μορφῆς τοῦ ἔργου του, δεύτερον δὲ καὶ πρὸ πάντων

λόγω τοῦ ὅτι κάθε σκέψις τοῦ Nietzsche εἶναι ἔμμεση καὶ κινεῖται μ' αὐτὸν τὸν ἔμμεσο χαρακτῆρα της ἀνάμεσα στὸ φαινομενικὰ ἀπόλυτα θετικὸ καὶ στὸ φαινομενικὰ ἀπόλυτα ἀρνητικὸ.

Γιὰ νὰ καταλάβῃ κανεὶς σωστὰ τὸν Nietzsche ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ τὸ ἀντίθετον ἐκείνου, πρὸς τὸ ὁποῖον φαίνεται τὸ διάβασμα τῶν ἔργων του νὰ παρασύρῃ: στὸν Nietzsche δὲν ὁδηγεῖ ἡ παραδοχὴ τῶν ἀποφασιστικῶν ἰσχυρισμῶν του ὡς τελευταίων ἀληθειῶν, ποὺ πρέπει νὰ μείνουν ἄθικτες· στὸν Nietzsche ὁδηγεῖ ἡ μεγάλη καὶ βαθειὰ ἀναπνοή, ποὺ δίνει τῇ δύναμει νὰ ρωτᾷ κανεὶς ὅλο καὶ περισσότερα, ν' ἀκούῃ διαρκῶς καὶ κᾶτι ἄλλο, κᾶτι ἀντίθετο, καὶ ποὺ διατηρεῖ ἀκεραία τὴν ἔνταση τῶν δυνατοτήτων. Στὴν οὐσιαστικὴν ἀφομοίωση τοῦ Nietzsche δὲν μᾶς ὁδηγεῖ ἡ θέλησις πρὸς τὴν ἀλήθεια, ἡ θέλησις ἐκείνη, ποὺ ζητᾷ νὰ κατέχη τὴν ἀλήθεια σὰν κᾶτι ὀριστικὰ σταθερὸ, ἀλλὰ μιὰ διαφορετικὴ θέλησις πρὸς τὴν ἀλήθεια, ἐκείνη, ποὺ βγαίνει ἀπὸ τὸ βάθος καὶ ζητᾷ νὰ πάῃ στὸ βάθος, ποὺ ἐκθέτει τὸν ἑαυτὸ της σὲ κάθε ἀμφιβολία, ποὺ δὲν κλείνει ὡς πρὸς κανένα συστατικὸ της στοιχεῖο καὶ ποὺ ξέρει νὰ περιμένῃ.

Γιὰ νὰ μελετηθῇ λοιπὸν ἡ σκέψις τοῦ Nietzsche ἐρμηνευτικά, πρέπει νὰ συνδυάζονται παντοῦ ὅλες οἱ ἐξωτερικεύσεις του, ποὺ ἀναφέρονται στὸ ἴδιο πρᾶγμα. Ἡ ἀνεύρεσις ὅμως τοῦ ὕλικου, ποὺ ἐρμητεύεται μὲ τὸν ἀμοιβαῖο συσχετισμὸ, ποὺ τὸ ἓνα κομμάτι του χρησιμεύει γιὰ νὰ ἐντείνῃ ἢ νὰ περιορίσῃ τὸ ἄλλο καὶ ποὺ ἔχει μέσα του μιὰ συνοχή, δὲν ἐπιτυγχάνεται ἀπλῶς μὲ τὴν συλλογὴ τῶν χωρίων, ποὺ συνδέονται μὲ τὴν χρῆση τῆς ἴδιας λέξεως—ἂν καὶ αὐτὸ βγαίνει ἐπίσης σὲ καλὸ, ἐφ' ὅσον διευκολύνει κᾶπως μ' ἓναν ἄνετο δρόμο τὸν σχηματισμὸ τοῦ καταλόγου—, ἀλλ' ἐπιτυγχάνεται τελειωτικὰ μόνον μ' ἓναν οὐσιαστικὸ συσχετισμὸ, ποὺ ἡ μνήμη μπορεῖ κατὰ τὸ διάβασμα νὰ ἐξασφαλίσῃ.

Μόνον μὲ τὸν συστηματικὸ κόπο αὐτοῦ τοῦ συσχετισμοῦ μπορεῖ νὰ φθάσῃ κανεὶς νὰ ἰδῇ ὅσα πρόκειται ἀμέσως νὰ τονίσουμε:

1) Ὅλα ὅσα λέει ὁ Nietzsche φαίνεται σὰν ν' ἀναιροῦνται ἀπὸ ἄλλες ἐξωτερικεύσεις του. Τὸ ὅτι ἀντιφάσκει μὲ τὸν ἑαυτὸ του, αὐτὸ εἶναι τὸ κύριο χαρακτηριστικὸ τῆς σκέψεως τοῦ Nietzsche. Παράλληλα σχεδὸν σὲ κάθε κρίση του βρίσκουμε διατυπωμένο καὶ κᾶτι, ποὺ

ἀντιτίθεται ᾿ς αὐτήν. Φαίνεται σὰν νὰ ἔχη γιὰ ὅλα δυὸ γνώμες. Γι' αὐτὸ μπορεῖ ὁ καθένας γιὰ ὅ,τι θέλει νὰ παραπέμψη στὸν Nietzsche. Κ' οἱ δυὸ μερίδες θὰ μπορούσαν νὰ τὸν ἐπικαλεσθοῦν: οἱ ἄθεοι καὶ οἱ πιστοί, οἱ συντηρητικοὶ καὶ οἱ ἐπαναστάτες, οἱ σοσιαλισταὶ καὶ οἱ ἀτομισταί, οἱ μεθοδικοὶ ἐπιστήμονες καὶ οἱ ὄνειροπόλοι, οἱ πολιτικοὶ ἄνθρωποι κ' ἐκείνοι, ποὺ δὲν ἔχουν διάθεση πολιτικὴ, τὸ ἐλεύθερο πνεῦμα καὶ ὁ φανατικὸς. Γι' αὐτὸ ἀκριβῶς βγάζουν μερικοὶ τὸ συμπέρασμα, ὅτι ὁ Nietzsche εἶναι συγκεχυμένος, ὅτι δὲν παίρνει τίποτε στὰ σοβαρά, ὅτι παραδίνεται στὶς στιγμιαῖες ἐμπνεύσεις του· δὲν ἀξίζει λοιπὸν νὰ παίρνομε κ' ἐμεῖς στὰ σοβαρά αὐτὴν τὴν φλυαρία, ποὺ δὲν δεσμεύεται ἀπὸ τίποτε.

Κι' ὅμως: ἴσως νὰ πρόκειται συχνὰ γιὰ ἀντιφάσεις, ποὺ δὲν εἶναι τυχαῖες. Ἴσως τὰ διλήμματα, μὲ τὰ ὁποῖα εἶναι συνειθισμένος ὁ ἀναγνώστης καὶ ποὺ εἶναι ἀπ' τὸ μυαλὸ βγαλμένα καὶ μᾶς ὑποδεικνύουν τὶς ἀντιφάσεις, ἴσως νὰ μὴν εἶναι τὰ διλήμματα αὐτὰ τίποτε ἄλλο ἀπὸ μερικὲς ἀπλοποιήσεις τῆς ὑπάρξεώς μας, ποὺ ὀδηγοῦν σὲ πλάνες. Ἄν μὲν τὸ μυαλὸ—καὶ μάλιστα ἀναγκαστικὰ—προσκολλημένο στὸ προσκήνιο τῆς ὑπάρξεως, ἴσως εἶναι μοιραῖο στὴν περίπτωσιν αὐτῆ, ἐφ' ὅσον δὲν μπορεῖ τὸ μυαλὸ ν' ἀναζητήσῃ τὴν ὑπαρξὴ παρὰ μόνον στὸ προσιτὸ στὰ μάτια τοῦ προσκήνιο κ' ἐφ' ὅσον ὅπωςδήποτε ζητᾷ νὰ βρῇ τὴν ἀλήθειαν, εἶναι μοιραῖο ν' ἀποκαλύπτεται ἢ ὑπαρξὶς κάτω ἀπ' τὴν μορφὴ τοῦ ἀντιφατικοῦ. Ἡ ἀντίφασιν, ποὺ παρουσιάζεται ἔτσι, θ' ἄπρεπε νὰ θεωρηθῇ σὰν νὰ προκύπτῃ ἀπὸ τὰ πράγματα τὰ ἴδια, σὰν ἀναγκαῖα, σὰν σημεῖο ἀλήθειας κ' ὄχι κακοῦ τρόπου σκέψεως.

Ὁ σκοπὸς τῆς ἐρμηνείας εἶναι πάντως ν' ἀναζητᾷ τὶς ἀντιφάσεις ᾿ς ὅλες τὶς μορφές, νὰ μὴν ἱκανοποιῆται ποτέ, ἐφ' ὅσον δὲν ἀποκαλύφθηκε ἢ ἀντίφασιν, νὰ συλλαμβάνῃ μάλιστα ἴσως αὐτὲς τὶς ἀντιφάσεις στὴν ἀναγκαιότητά τους. Ἄντι νὰ σκωντάφῃ κανεὶς ἀπλῶς ἐπάνω σὲ ἀντιφάσεις, προτιμότερο εἶναι ν' ἀναζητᾷ τὴν πηγὴ τῆς ἀντιφατικότητος.

2) Ὅσον ἀφορᾷ τὶς ἀτέλειωτες ἐπαναλήψεις, τὸ πρᾶγμα εἶναι ἀκόμα ἀπλούστερο. Ἐφ' ὅσον εἶναι ἀνάγκη νὰ τυπωθῇ καθετί, ποὺ ἔγραψε ὁ Nietzsche ὅποτεδήποτε, γιὰ νὰ γίνῃ προσιτὴ σὲ μᾶς ἢ σκέψιν του, φυσικὸν εἶναι νὰ σημειώνονται ἐπαναλήψεις. Στὶς

ἐπαναλήψεις αὐτὲς πρέπει νὰ ἀναζητήσουμε τὶς τροποποιήσεις, μὲ τὶς ὁποῖες χάνει μιὰ βασικὴ σκέψις τὴν στεγνὴν ὀριστικότητα, ποὺ ἔχει σὲ ὀρισμένες διατυπώσεις ὑποστῆ. Κυρίως ὅμως μπορεῖ ν' ἀποδειχθῆ, ποῖα εἶναι τὰ πράγματα ἐκεῖνα, ποὺ χρειάζονται νὰ μνημονευθοῦν ἕκατὸ φορὲς ἀπὸ τὸν Nietzsche γιὰ νὰ καταστῆ δυνατὴ ἢ καθεμιὰ ἀπὸ τὶς διατυπώσεις, καὶ ποῖα ἀντιθέτως ἐκεῖνα, ποὺ μὲ μιὰ τους μόνον διατύπωση ἀποκτοῦν ἴσως σημασία. Μόνον ἡ συνειδητὴ γνῶσις τῶν ἐπαναλήψεων μᾶς κάνει ἱκανοὺς γιὰ νὰ προσέξουμε τὶς μοναδικὲς αὐτὲς ἐκφράσεις.

3) Ἡ δυσαρέσκεια, ποὺ γεννοῦν οἱ ἀντιφάσεις, καὶ ἡ ἀνυπομονησία, ποὺ προκαλεῖ τὸ γεγονός, ὅτι οἱ σκέψεις φαίνονται σ' ἂν νὰ διατυπώνονται κατ' ἀρέσκειαν, ἀποτελοῦν ἀκριβῶς τὴν ἀφορμὴ, ποὺ μᾶς ὠθεῖ νὰ φθάσουμε στὴν πραγματικὴ διαλεκτικὴ, ἀνάμεσα ἀπὸ τὴν ὁποῖαν ἀκριβῶς, συμμετέχοντας στὴν κίνηση, ποὺ δὲν ἔρχεται καθαρὰ στὴν ἐπιφάνεια, κατορθώνουμε νὰ μάθουμε τὸ τί θέλει ὁ Nietzsche. Ἔτσι μαθαίνουμε, πὼς ὁ Nietzsche, χωρὶς νὰ κυριαρχῆ συνειδητὰ ἐπάνω σὲ ὅλες τὶς δυνατότητες τοῦ ὑπαρκτοῦ καὶ τοῦ νοητοῦ, πορεύεται ἐντούτοις τοὺς δρόμους, ποὺ εἶναι ἀναγκαῖα μέσα τους. Τὸ διαλεκτικὸ ξεκαθάρισμα προχωρεῖ ὅσο βρίσκουμε μέσα ἀπὸ τὰ διάφορα κείμενα τὰ κομμάτια ἐκεῖνα, ποὺ, λόγῳ τοῦ οὐσιαστικοῦ περιεχομένου των, ἀνήκουν μαζί. Πάντως δὲν φθάνει μιὰ λογικὴ ἀντίληψις τοῦ πράγματος· τὸ διαλεκτικὸ ξεκαθάρισμα ἐπιτυγχάνεται ὡς ἐπέκτασις τοῦ φωτιζόμενου χώρου δυνατῆς ὑποστάσεως. Ὅποιος δὲν ἔχει ὑπομονὴ στὴν προσπάθεια, ποὺ τείνει νὰ συλλάβῃ τὶς λογικὲς καὶ οὐσιαστικὲς σχέσεις, καὶ δὲν ἔχει τὸν πλοῦτο τῶν δυνατοτήτων στὴν κίνηση τῆς ἴδιας του τῆς ψυχῆς, δὲν θὰ μπορέσῃ ποτὲ νὰ διαβάσῃ τὸν Nietzsche ἔτσι, ὥστε νὰ ἔχῃ νόημα τὸ διάβασμά του.

4) Ἐπίσης μέσα ἀπ' τὸ ἔργον τοῦ Nietzsche προβάλλει ἓνα ὄλον, ποὺ ὅμως εἶναι ἀνέφικτο, μὰ ποὺ ὠθεῖ, σ' ἂν μιὰ ἐρώτησις, ποὺ διαρκῶς γίνεται πιὸ ἐντονη, πρὸς τὸ ἓνα οὐσιαστικὸ κέντρον τῆς ὅλης σκέψεως τοῦ Nietzsche καὶ μάλιστα ἀνάμεσα ἀπὸ ὅλες τὶς δυνατὲς φάσεις. Δὲν πρόκειται γιὰ μιὰ ἔννοια, οὔτε γιὰ μιὰ εἰκόνα τοῦ κόσμου, οὔτε γιὰ ἓνα σύστημα, ἀλλὰ πρόκειται γιὰ τὸ πάθος, ποὺ τείνει στὴν ἀναζήτησις τοῦ ὄντος, γιὰ ἓνα πάθος, ποὺ ἐκδηλώνεται σ' ἂν ἀνα-

τεταμένη κίνησις πρὸς τὸ καθ' αὐτὸ ἀληθινὸ καὶ σὰν μιὰ ἀμείλικτη κριτική, πού ὄλο καὶ ὀδηγεῖ σὲ μιὰν ὑπερνίκηση. Ἄν βρεθοῦμε μπροστὰ σὲ φράσεις, πού στήν συνυπαγωγή τους κάτω ἀπὸ τὸ ἴδιο νόημα ἀποτελοῦν τὸ μέσον γιὰ νὰ καταλάβουμε καὶ κάτι ἄλλο, τότε πρέπει πάντως νὰ προσέξουμε στήν ἐξῆς οὐσιαστικὴ διάκριση: πρέπει νὰ ξεχωρίσουμε τίς συστηματικὲς ὁλότητες τῶν ἀπλῶν θεωριῶν, πού δὲν εἶναι παρὰ μιὰ ἀπλῆ λειτουργία τοῦ γενικοῦ ὄλου, ἀπὸ τὸ ὄλον ἐκεῖνο, πού περιλαμβάνει ὑποστασιακὰ τὰ πάντα καὶ πού δὲν εἶναι μιὰ θεμελιώδης θεωρία, ἀλλ' ἓνα θεμελιώδες κίνητρο. Μ' ἓνα σωστὸ συνδυασμὸ τῶν φράσεων μποροῦν καὶ τὰ δυὸ νὰ διαφωτισθοῦν, ὥστε νὰ εἶναι δυνατὸν ὁ πλοῦτος τοῦ εἰδικοῦ νὰ ταξινομηθῆ γύρω ἀπὸ τὴν ὀριστικὴν τῆς θεμελιώδους ἀρχῆς. Ἀνεξάντλητη εἶναι αὐτὴ ἡ ἐρευνα, πού ζητάει τὸ ὄλον καὶ πού πετυχαίνει στὰ ἐρωτήματα καὶ στίς συλλήψεις τῶν ἐννοιῶν καὶ ἀντικειμένων μόνον, ἂν ξεκινήσῃ ἐπίσης ἀπ' τὸ ὄλον.

Μόνον μὲ μιὰ τέτοια ἐρμηνεία, πού εἶναι προσανατολισμένη στὸ ὄλον, μπορεῖ νὰ βγάλλῃ κανεὶς μέσα ἀπ' τὸν ἴδιο τὸν Nietzsche τὸ μέτρον, μὲ τὸ ὁποῖον εἶναι δυνατὸν νὰ ταξινομηθοῦν οἱ φράσεις του ἀξιολογικὰ ἀνάλογα μὲ τὸ βάρος τους, ἀνάλογα μὲ τὸν οὐσιαστικὸ ἢ δευτερεύοντα χαρακτῆρα τους, ἀνάλογα μὲ τὴν πετυχημένη ἢ παραστρατημένη τροπολογία τους. Τὸ ὅτι δὲν εἶναι πάντοτε καὶ μὲ τὴν ἴδια ἀποφασιστικὴ συνειδητὸ στὸν Nietzsche ἐκεῖνο, πού εἶναι γιὰ τὸν ἴδιον οὐσιῶδες, αὐτὸ ἦταν ἀναπότρεπτο. Πάντως μπορεῖ νὰ πετύχῃ κανεὶς τίς ἀπόψεις, ἀπὸ τίς ὁποῖες, ξεκινώντας, εἶναι δυνατὸν ν' ἀκολουθήσῃ τίς κινήσεις τοῦ Nietzsche, συνοδευμένες ἀπ' τὴν ἀποκλειστικὰ δική του κριτική. Δυὸ δρόμους πρέπει ν' ἀκολουθήσουμε συνειδητά:

Οἱ δυὸ δρόμοι πρὸς τὸ ὄλον.— Οἱ σκέψεις τοῦ Nietzsche εἶναι δυνατὸν κατὰ πρῶτον λόγον, χωρὶς νὰ λάβῃ κανεὶς ὑπ' ὄψιν τὴν χρονολογικὴ διαδοχὴ τῆς γενέσεώς των, νὰ ὑπαχθοῦν στὸ ὑπαρκτὸν ὄλον ἀναγκαίων διανοητικῶν συναφειῶν. Δεύτερον εἶναι δυνατὸν καὶ πρέπει νὰ παρατηρηθοῦν, ἐφ' ὅσον ἀνήκουν στήν ἐξέλιξη δεκαετιῶν, στήν χρονικὴ τους μορφή ὡς τὸ ὄλον μιᾶς ζωῆς. Στὴν πρώτη περίπτωσι γίνεται ἡ ἰδέα τοῦ ἀχρονου συστηματικοῦ ὄλου ὁ ὀδηγὸς γιὰ τὴν ἀνα-

ζήτηση τοῦ ἄχρονου τόπου κάθε σκέψεως καὶ γιὰ τὴν ἀναζήτηση τῆς ἀρχῆς τοῦ ἴδιου τοῦ συστήματος. Στὴν δεύτερη περίπτωση γίνεται ἡ ἐξέλιξις τῆς ζωῆς, τῆς γνώσεως καὶ τῆς ἀρρώστιας ὁ ὁδηγὸς γιὰ νὰ ἀνακαλύψουμε τὸν χρονικὸν τόπον κάθε σκέψεως μέσα στὸ ὅλον αὐτῆς τῆς διαδρομῆς. Κάθε σκέψις τοῦ Nietzsche εἶναι δυνατόν νὰ νοηθῆῖ πρῶτον ἐφ' ὅσον γίνεται νοητὴ μέσα στὶς οὐσιαστικὰς συνάφειάς της ἀνάλογα μὲ τὶς μεταβολές, τὶς ἀντιφάσεις καὶ δυνατότητες κινήσεώς της· δεύτερον ὅμως θὰ γίνῃ νοητὴ πέρα ὡς πέρα μόνον ἂν συνδυασθῆῖ μὲ τὴν στιγμή, πού γεννήθηκε· ὅταν διαβάζουμε, πρέπει νὰ ξέρουμε πάντα, πότε γράφηκε ἐκεῖνο, πού διαβάζουμε.

Οἱ δύο δρόμοι φαίνονται σὰν ν' ἀποκλείῃ ὁ ἓνας τὸν ἄλλον. Τὸ αἶτημα, πού συνίσταται στὸ νὰ ἀνάγουμε, παρατηρώντας ἓνα συστηματικὸν ὅλον, τὰ πάντα στὰ πάντα καὶ νὰ τὰ συλλαμβάνουμε στὸν ἄχρονον τόπον τους, ἔρχεται σὲ ἀντίφαση μὲ τὸ αἶτημα, πού μᾶς λέει νὰ ἰδοῦμε αὐτὸ τὸ ὅλον στὴ βιογραφικὴ χρονολογικὴ του διαδοχὴ καὶ νὰ ἐξαοτήσουμε τὸ νόημα κάθε πράγματος ἀπὸ τὴν χρονικὴ θέση, πού ἔχει καταλάβει ἐπάνω στὸν δρόμον τῆς ζωῆς.

Πράγματι ὑπάρχουν στὸν Nietzsche βασικὰς σκέψεις, πού ἐμφανίζονται, παρ' ὅλες ἔστω τὶς ἐξαιρετικὰς μεταβολὰς τους, ὅμοιες ἀπὸ τὴν πρώτη νεότητά του—αὐτὲς εἶναι οἱ περισσότερες καὶ εἶναι ἐκπληκτικὸ, πῶς διασχίζουν κυριαρχικὰ δλόκληρη τὴ ζωὴ του—· ἄλλες πάλι, πού μ' ἓνα πῆδημα ξαναγυρίζουν, ἐνῶ εἶχαν ἐγκαταλειφθῆῖ· ὑπάρχουν ὅμως καὶ ἄλλες, πού ὡς ἓνα ὁρισμένον χρονικὸν διάστημα παρουσιάζονται γιὰ νὰ ξεχασθοῦν φαινομενικὰ τελείως. Αὐτὲς ὅμως εἶναι ἐξαιρετικὰς καὶ σπάνιες περιπτώσεις. Κι' αὐτὲς πρέπει νὰ ὑπαχθοῦν στὴ μιὰν ἐκείνη μεγάλη διαδικασίαν, πού εἶναι συστηματικὴ καὶ βιογραφικὴ· εἶναι ἡ ἴδια ἡ πραγματικότης τοῦ ἀνθρώπου, πού ἐπιβάλλει νὰ ἐμφανίζεται τὸ πιὸ βαθὺ καὶ ἀληθινὸ σύστημα τῆς σκέψεώς του κάτω ἀπὸ μιὰ χρονικὴ μορφή. Ἄλλοτε βέβαια εἶναι ἡ χρονικὴ μορφή φυσικὴ καὶ ἀνταποκρίνεται στὴν οὐσία, ἄλλοτε πάλι μπορεῖ νὰ θολωθῆῖ βιογραφικὰ ἢ καὶ νὰ καταστραφῆ ἀπὸ ἄσχετες πρὸς τὴν οὐσία αἰτιώδεις συνάφειες, πού κάνουν τὴν ἐμπειρικὴ πραγματικότητά ἑνὸς ὁρισμένου ἀνθρώπου νὰ παρεκκλίνῃ. Καὶ τὰ δύο συνέβησαν στὴν περίπτωσιν τοῦ Nietzsche μ' ἓναν τρόπο συνταρακτικόν.

Ἡ ἀπασχόλησις λοιπὸν μὲ τὴν σκέψιν τοῦ Nietzsche ἀπαιτεῖ κατὰ πρῶτον λόγον—ἀντίθετα μὲ ὅ,τι συμβαίνει στοὺς πιὸ πολλοὺς ἀπ' τοὺς μεγάλους φιλοσόφους—μιὰ ταυτόχρονη συναναστροφή μὲ τὴν πραγματικότητα τῆς ζωῆς του. Μᾶς ἐνδιαφέρουν ὅσα ἔζησε ὁ Nietzsche καὶ μᾶς ἐνδιαφέρει ἡ στάσις του στὶς διάφορες περιστάσεις γιὰ νὰ ἰδοῦμε ἀκριβῶς τὴ φιλοσοφική του οὐσία, πὺ εἶναι ταυτόχρονα κι' ἀδιάρρηκτα ὁ βίος καὶ ἡ σκέψις του· ὁ συσχετισμὸς αὐτὸς μπορεῖ νὰ διαπιστωθῇ καὶ στὴν ἐξωτερικὴ ἀκόμα ἐπιφάνεια ὠρισμένων σκέψεων καὶ εἰκόνων μέσα στὰ ἔργα του. Μᾶς ἐνδιαφέρει ἡ πορεία τῆς ζωῆς του γιὰ νὰ ἰδοῦμε καὶ νὰ γνωρίσουμε τὴν κίνηση, μέσ' στὴν ὁποίαν κάθε σύγγραμμά του ἔχει τὴν θέσιν του.

Ἡ ἀπασχόλησις μὲ τὴν ζωὴ τοῦ Nietzsche χάνει ἀντιθέτως τὸν σκοπὸ τῆς, ἂν συμπαρατεθοῦν χωρὶς συσχετισμὸ ἢ πραγματικότης τοῦ βίου του καὶ ὁ κόσμος τῶν ἰδεῶν του. Μ' αὐτὴν τὴν ἀσύνδετην συμπαράθεσιν βρίσκει ἡ ψυχολογικὴ περιέργεια μιὰν ἀσχημὴ ἱκανοποίησιν στὴ συλλογὴ γεγονότων, πὺ ἀναφέρονται στὸ «πολὺ ἀνθρώπινο», καὶ στὴν ἡδονή, πὺ προκαλεῖ ἡ μυθιστορηματικὴ παρακολούθησις τῆς ζωῆς· ἡ παίρνουν ἀπ' τὴν ἄλλη μεριὰ οἱ σκέψεις, ξεχωρισμένες πια ἀπὸ τὴν προσωπικότητα, τὴν σφραγίδα μιᾶς προικισμένης μ' ἄχρονο κῦρος ἀλήθειας ἢ καὶ ἀνοησίας.

Κατὰ δεῦτερον λόγον ἀπαιτεῖ ἡ σκέψις τοῦ Nietzsche τὴν ἐμβάθυνσιν εἰς συστηματικὰς συνάφειας. Ἀντίθετα ὅμως μὲ ὅ,τι συμβαίνει στὰ μεγάλα συστήματα τῆς φιλοσοφίας, ἐμφανίζεται στὸν Nietzsche τὸ σύστημα, πὺ μπορεῖ νὰ συγκροτηθῇ, σὰν μιὰ φάσις μόνον ἢ σὰν μιὰ λειτουργία μέσα στὸ γενικὸ ὅλον, πὺ δὲν εἶναι δυνατὸν πια νὰ ἀναπτυχθῇ ὡς σύστημα. Ἀντ' αὐτοῦ ὅμως πρόπει ἡ ἐρμηνεία νὰ παρακολουθῆσιν ὅλες τὶς στροφὰς τῆς σκέψεως—πὺ κατώρθωσε νὰ περισυλλέξῃ, αἴροντας τὸ σκόρπισμά τους—καὶ ὅλες τὶς ἀντιφάσεις, γιὰ νὰ περάσῃ μέσα ἀπὸ ὅλες τὶς δυνατότητες σὰν νὰ ὑπῆρχε ἡ πιθανότης νὰ βρῇ τὸ ὅλον. Στὸ τέλος βέβαια ὅλα ἀνήκουν μαζί, μόνο πὺ σκορπίζονται στὴν χρονικὴ ἔκτασιν ἑνὸς σχηματισμοῦ ἀπὸ δρόμους τῆς σκέψεως, ἑνὸς σχηματισμοῦ, πὺ δὲν ἀναπτύχθηκε ἀκριβῶς ὡς σύστημα.

Ἄν δὲν μπορῇ λοιπὸν ἡ σκέψις τοῦ Nietzsche νὰ ὑπαχθῇ εἰς μιὰν ἀνάπτυξιν στρογγυλευτικὴν, μπορεῖ ὅμως ἡ ἐνότης τοῦ ὅλου, δηλαδή

ἡ ἐνότης ζωῆς καὶ σκέψεως, χρονικῆς ἐξελίξεως καὶ συστήματος, νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ἰδέα στὴ μελέτη τοῦ Nietzsche. Δὲν μποροῦμε νὰ προβλέψουμε, ὡς ποῦ θὰ φθάσῃ, ἀπὸ ἀπόψεως ἀντικειμενικῆς, ἡ ὠρι-
σμένη καὶ θεμελιωμένη σύλληψις τοῦ ὅλου. Στὴ μελέτη ἐπάνω εἶναι ἀναπότρεπτο καὶ πρὸς τὴν ἐμπειρικὴ πραγματικότητα τῆς ζωῆς νὰ στρέφεται κανεὶς ἀνεπιφύλακτα καὶ τὶς σκέψεις νὰ παρακολουθῇ στὶς μεγάλες ἀποστάσεις, ποὺ διανύει ἡ πορεία τους, χωρὶς νὰ λαμβάνῃ ὑπ' ὄψιν τὸ χρόνο, μέσ' στὸν ὁποῖον ἔχουν συλληφθῇ. Ἡ δυσκολία ἀκριβῶς, ποὺ προκύπτει ἀπὸ τὸ γεγονός, ὅτι κανέναν ἀπ' τοὺς δυὸ αὐτοὺς δρόμους δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ πορευθῇ κανεὶς ἀνεξάρτητα ἀπ' τὸν ἄλλον· κι' ὅτι πάλι καὶ οἱ δυὸ μαζὶ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐναρμολο-
νισθοῦν πέρα ὡς πέρα ἕως ἓνα ὅλον, αὕτη εἶναι ἡ διαρκῆς δυσκολία, ἀπὸ τὴν ὁποῖαν ξεπηδάει ἡ κίνησις τῆς μελέτης τοῦ Nietzsche.

Τὰ τρία κύρια μέρη τῆς ἀναπτύξεώς μας.— Φανερόν εἶναι, ὅτι ὁ Nietzsche οὔτε ὡς κλειστὴ μορφή τῆς οὐσιαστικῆς του ὑπάρξεως, οὔτε ὡς φιλοσοφικὸ σύστημα, εἶναι κᾶτι τὸ σταθερό. Θέλοντας κανεὶς νὰ τὸν συλλάβῃ, ἀνάγοντάς τον σὲ κᾶτι τὸ στερεό, θὰ πέσῃ ἔξω. Ἐφ' ὅσον εἶναι ὁ Nietzsche μιὰ ὑπαρξις, ποὺ ἐκδηλώνεται ἔμμεσα σὲ μιὰ κίνηση, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ φθάσουμε κοντὰ του παρὰ μόνον μὲ μιὰ δική μας ἐπίσης κίνηση. Τὸ τί εἶναι ὁ Nietzsche, αὐτὸ δὲν μᾶς τὸ διδάσκει ἡ σύλληψις τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν πραγματικῶν περιστατικῶν· γιὰ νὰ τὸ μάθουμε, πρέπει νὰ τὸν συναναστραφοῦμε. Καὶ δὲν ἀποκαλύπτεται βέβαια ἔτσι ἡ μαγεία, χρησιμεύει ὅμως σὰν μιὰ βιοτικὰ ἐμβαθυντικὴ ὥθησις· δὲν καταστρέφεται βέβαια ἡ σοφιστικὴ, ποὺ πηγάζει μέσ' ἀπ' τὸν Nietzsche καὶ ποὺ φανερόνεται, ὅταν μεταμορφώνεται στὰ χέρια ἄλλων ἡ σκέψις του, ἀναλύεται ὅμως ἕως ἓνα καθαρὸ σκοπὸν.

Μόνον ἀπ' τὴν δική του ἐργασία θὰ βγάλῃ ὁ καθένας τὸν Nietzsche, ποὺ τοῦ ταιριάζει. Τὸ ἀποτέλεσμα αὐτῆς τῆς ἐργασίας δὲν μπορεῖ νὰ τὸ προεξοφλήσῃ, μὰ τὸ προετοιμάζει ἀπλῶς μιὰ ἀνάπτυξις, σὰν κι' αὐτήν, ποὺ σκεπτόμαστε νὰ κάνουμε. Σκοπὸς τῆς εἶναι νὰ δημιουργήσῃ τὶς προϋποθέσεις, ποὺ εἶναι ἱκανὲς νὰ διευκολύνουν κάπως ἀποτελεσματικώτερα τὴν κατανόησις τοῦ Nietzsche, εἴτε μιὰ κατα-

νόηση, πού ὀδηγεῖ σὲ θετική συμμετοχή, εἴτε μιὰ κατανόηση, πού ὀδηγεῖ στὴν ἀπόρριψη.

Κανένας δρόμος δὲν ὀδηγεῖ τὴν ἀνάπτυξη ἄμεσα στὸ κέντρον τοῦ Nietzsche. Μὲ τὴν ὑποτιθέμενη ἀνακάλυψη ἑνὸς κέντρου θὰ ἐχάναμε τὸ μεγαλεῖο του, πού προκαλεῖ ἀκριβῶς μέσα μας μιὰ καρποφόρα ἀνησυχία. Γι' αὐτὸ πρέπει κανεὶς πολλοὺς δρόμους νὰ πορευθῆ, τὸν ἕναν μετὰ ἀπ' τὸν ἄλλον. Αὐτὸς ὁ χωρισμὸς στὴν παρουσίαση τοῦ Nietzsche δὲν φθάνει ποτὲ σὲ μιὰ σύνθεση, ἀλλὰ βρίσκει τὸ τέλος του σὲ μιὰ διαφώτιση τοῦ βάθους, πού ἀποκαλύπτεται σὲ ὅλες τὶς ἐκδηλώσεις, ὅσες ἀθέλητα ἢ συνειδητὰ ἔχει ὁ Nietzsche προκαλέσει.

Οἱ δρόμοι πού θ' ἀκολουθήσουμε στὴν ἀνάπτυξη, ἔχουν ὅλοι τὸν ἴδιον σκοπὸ : νὰ ἐντείνουν τὴν ἱκανότητα γιὰ μιὰ καθολικὴ ἀφομοίωση τοῦ Nietzsche, ξεκαθαρίζοντας τὴ γνώση τοῦ εἰδικοῦ· καὶ ξεκινᾶνε ὅλοι οἱ δρόμοι ἀπὸ τὴν ἴδια ἀρχή: ἀπὸ τὴν πείρα ἑνὸς βυθοῦ, πού εἶναι, λόγῳ τοῦ ὅτι παρουσιάζεται πάντα διαφορετικός, ἀσύλληπτος.

Ἡ ἀρχὴ καὶ ὁ σκοπὸς δὲν μποροῦν ἄμεσα νὰ μεταδοθοῦν· μόνον ὅμως μέσῳ αὐτῶν ἔχουν οἱ δρόμοι στὴν διάκρισή τους καὶ στὴν ἀντικειμενικὴ καθαρότητά τους νόημα καὶ ἀξία. Ὁ Nietzsche δὲν μπορεῖ νὰ ἐξαντληθῆ. Δὲν ἀποτελεῖ ὡς ὅλον ἕνα πρόβλημα, πού θὰ μπορούσε καὶ θ' ἄπρεπε νὰ λυθῆ. Γιατὶ ὅ,τι εἶναι ὁ Nietzsche, αὐτὸ θὰ φανῆ ἀκόμα ἀργότερα μὲ τὴν μεταμόρφωση, πού θὰ ὑποσιῆ, ὅταν θὰ τὸν ἀφομοιώσουν κι' ἄλλοι ἄνθρωποι, ἐκεῖνοι πού θ' ἀρθιοῦν στὸ μέλλον.

Σὲ τρία κύρια μέρη θὰ χωρίσουμε τὴν ἀνάπτυξή μας· τὸ πρῶτο εἶναι ἡ ζωὴ του· τὸ δεύτερο εἶναι οἱ θεμελιώδεις σκέψεις του ὡς ἢ ἐκδήλωσις τῶν ἀρχικῶν του κινήτρων μέσα στὴν πολλαπλότητα τῶν εἰδικῶν περιεχομένων τῆς σκέψεώς του· τὸ τρίτο θὰ μᾶς πᾶει στὸ ὅλον τοῦ ρυθμοῦ τῆς σκέψεώς του σὲ ἀναφορὰ πρὸς τὴν ὑπόστασή του. Ὡς βᾶσις θὰ χρησιμεύσουν πάντα γεγονότα, πού μᾶς φαίνονται ἀναγκαῖα γιὰ τὴν κατανόηση τοῦ Nietzsche. Πάντως ὅμως σὲ καθεμιὰ ἀπὸ τὶς τρεῖς ἀπόψεις θὰ θεωρήσουμε τὸν ἑαυτὸ μας δεσμευμένο σὲ μιὰν εἰδικὴν ἀποστολή :

Στὴν περιγραφὴ τῆς ζωῆς τοῦ Nietzsche θ' ἀποκαλύψουμε τὰ ἄκρα. Ἀντὶ νὰ χαθοῦμε στὰ γεγονότα (πού στὴν ἀναζήτησή τους δὲν γνωρίζει ὅρια ὅποιος ἔχει συγκινηθῆ πραγματικὰ ἀπ' τὸν Nietzsche)

σκοπός μας πρέπει να είναι (χωρίς καμμιὰ συγκάλυψη ἢ καὶ ἔξαρση τοῦ ἐμπειρικὰ πραγματικοῦ) νὰ κάνουμε αἰσθητὲς τὶς ἐμπειρικὲς προϋποθέσεις τῆς ἐξαιρετικότητός του καὶ μάλιστα ἔτσι, σὰν νὰ ἦσαν οἱ προϋποθέσεις αὐτὲς ἢ μυθικὴ πραγματικότης αὐτῆς τῆς ζωῆς, ποὺ ἦταν καμωμένη νὰ προσφέρεται ἢ νὰ παρασύρεται πάντα σὲ θυσίες.

Ἡ ἀνάπτυξις τῶν θεμελιωδῶν σκέψεων τοῦ Nietzsche ἔχει ὡς σκοπὸ νὰ δείξῃ, ταξινομώντας τὰ βασικά των κίνητρα, πὼς καμμιὰ σκέψις δὲν εἶναι σταθερὴ, μὰ πὼς ὅλες ἀμφιβάλλουν πάντα γιὰ τὸν ἑαυτό τους. Τὶς μορφὲς τῆς ὑπάρξεως, ὅσες συνέλαβε τὸ μάτι τοῦ Nietzsche, πρέπει νὰ παρακολουθήσουμε ὡς ἐκεῖ, ποὺ χάνουν τὴν ἰσορροπία τους. Ὁ σκοπὸς εἶναι νὰ μὴ σταματᾷ κανεὶς ποτὲ οὔτε στὸ ἄκρως ἀρνητικὸ, οὔτε στὸ ἄκρως θετικὸ.

Ἡ ἐρμηνεία τοῦ τρόπου τῆς σκέψεως τοῦ Nietzsche στὴν ὁλότητά του, μιὰ ἐρμηνεία, πού, ὀδηγημένη ἀπὸ τὴν αὐτοκατανόησι τοῦ Nietzsche, πρέπει νὰ γίνῃ ἀπὸ μᾶς τοὺς ἄλλους, ἔχει ὡς σκοπὸ νὰ διευκρινήσῃ τὴν ὑποστασιακὴ σημασία τῆς ζωῆς καὶ σκέψεώς του. Πρέπει νὰ ἀποβλέψουμε νὰ μείνῃ ἀνοιχτὴ ἡ ὁδὸς πρὸς τὴν ἀφομοίωσι τοῦ Nietzsche καὶ μάλιστα ὄχι μόνον ἀποφεύγοντας κάθε ὀριστικὴ τοποθέτησι τῆς οὐσίας του σὲ κᾶτι τὸ μερικὸ, ἀλλὰ καὶ κατανοώντας τὴν ὑψηλὴν ἀπαίτησι, ποὺ προβάλλει ἀπέναντί μας. Ὁ Nietzsche ἐκδηλώνεται σὰν μιὰ κατὰ βάθος ἀσύλληπτη ἐξαίρεσις, πού, χωρὶς νὰ ἀποτελῇ πρότυπο γιὰ ἀπομίμησι, εἶναι ἀπολύτως ἀναντικατάστατη στὴν ἀφυπνιστικὴν ἐπίδρασι ἐπάνω σὲ μᾶς τοὺς ἄλλους, ποὺ δὲν ἀποτελοῦμε ἐξαίρεσι. Στὸ τέλος προβάλλει ἡ ἐρώτησις, πὼς ἓνας ἄνθρωπος, ποὺ δὲν εἶναι γιὰ ὅλους ἀντιπροσωπευτικὸς, κατορθώνει νὰ ἀποκτήσῃ μιὰ κυριαρχικὴ σημασία, σὰν νὰ ἐξέφραζε τὸ ἀνθρώπινο ἐν γένει.

Μέθοδος τῆς ἀναπτύξεως.— Ἐκεῖνο, ποὺ προέχει στὴν ἀνάπτυξι τῆς σκέψεως τοῦ Nietzsche, εἶναι νὰ φέρουμε στὴν ἐπιφάνεια τὶς καθ' αὐτὸ φιλοσοφικὲς ἰδέες του. "Ἄν καὶ ὁ Nietzsche ὁ ἴδιος δὲν ἔχει ἐξελιχθῆ μεθοδικὰ συστηματικά, πρέπει ἐντούτοις στὴν ἀνάπτυξί μας νὰ ἐξοπλίσουμε τὴ σκέψι του. "Ἄν καὶ καμμιὰ ὀρισμένη σκέψις, καμμιὰ ὀρισμένη ἔννοια δὲν διέπει οὐσιωδῶς τὶς ἄλλες, μπορεῖ ἐντούτοις ν' ἀνακαλύψῃ κανεὶς στὴν πληθώρα τῆς μουσικῆς πολλὰς φορές,

μὰ καὶ πλαστικῆς τοῦ γλωσσικῆς ἐκφράσεως μιὰ βασικὴ διανοητικὴ κατασκευὴ, ποὺ ὑπάρχει μέσα της. Ἔργον μας δὲν εἶναι βέβαια νὰ ἐπαναλάβουμε αὐτὴν τὴν γλῶσσα καὶ τὴν ἐκτεταμένη ἐποπτικότητά της—αὐτὸ θὰ ἦταν ἀνόητο, γιατί ὁ Nietzsche πρέπει νὰ διαβασθῆ ὁ ἴδιος—, μὰ ἔργον μας εἶναι νὰ δείξουμε τὸν σκελετό της γιὰ νὰ μποροῦμε, γνωρίζοντάς τον, νὰ συλλαμβάνουμε καλύτερα κατὰ τὸ διάβασμα τοῦ Nietzsche τὶς σχέσεις καὶ τὰ ὅρια τῶν ὄσων διαβάσαμε καὶ ν' ἀποκτοῦμε μὲ γνήσια, δηλαδὴ μὲ δημιουργικὴ κριτικὴ τὶς ἀφορμές, ποὺ θὰ μᾶς σπρώξουνε σὲ περαιτέρω σκέψεις.

Ἐπίσης πρέπει ἡ ἀνάπτυξις νὰ εἶναι πέρα ὡς πέρα θεμελιωμένη στὰ κείμενα. Εἶναι βέβαια πιὸ ἀνετο νὰ ἀναπτύξη κανεὶς τὶς ἰδέες τοῦ Nietzsche φαινομενικὰ «ἐξ ἰδίων». Ἔτσι ὅμως πάει χαμένο ἀκριβῶς ἐκεῖνο, ποὺ σαγηνεύει καὶ ποὺ ὑπάρχει μέσα στὴν ἀσυμφωνία. Ἡ συμπαράθεσις τῶν ἰδεῶν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν θὰ προκύψῃ τὸ πῶς συμπληρώνονται, ἀλληλοσυγκρούονται καὶ κινοῦνται, εἶναι τόσο πιὸ ἀποτελεσματικὴ γιὰ τὴν κατανόηση τοῦ Nietzsche, ὅσο πιὸ πολὺ ἀναφέρεται κάθε βῆμα τῆς ἀναπτύξεως—καὶ μάλιστα κατὰ λέξιν—στὰ κείμενα.

Γι' αὐτὸν τὸν λόγο εἶναι σχεδὸν ὁλόκληρη ἡ φιλολογία, ποὺ ἀναφέρεται στὸν Nietzsche, πλούσια σὲ παράθεση κειμένων. Πάντως: ἐκεῖνο, ποὺ ἀξίζει, εἶναι νὰ φέρνουν οἱ ἀναφορὲς αὐτὲς στὰ κείμενα καὶ ἄτι τὸ νέο στὸ φῶς καὶ νὰ μὴν ἀποτελοῦν μιὰν ἀπλῆ χρησιμομάθεια ὡραίων ἀποσπασμάτων, οὔτε νὰ προκαλοῦν πνευματώδεις τυχαίους συσχετισμούς, οὔτε νὰ ἀπομονώνουν αὐθαίρετα μεμονωμένες κατευθύνσεις σκέψεως ἢ νὰ δίνουν ἀφορμὴ σὲ ἐπιδερμικὲς συγκινήσεις. Ὁ σκοπὸς εἶναι νὰ ἀναπτυχθοῦν ὠρισμένες σκέψεις μὲ μιὰ συνοχή, ποὺ οὐσιαστικὰ ὑπάρχει μέσα τους, χωρὶς νὰ τὴν ἔχη ὁ Nietzsche ὁ ἴδιος τονίσει. Γιατὶ ἐνῶ ἡ λάμψις τοῦ συγγραφέως χτυπάει στὰ μάτια τοῦ ἀναγνώστου σὲ κάθε σελίδα τοῦ Nietzsche, ἡ λάμψις τοῦ φιλοσόφου μένει ὡς πρὸς τὸ μεγαλῆτερο μέρος της κρυμμένη. Ἀποσπάσματα λοιπόν, ποὺ μνημονεύονται κατ' ἀρέσκειαν, ἢ ὠρισμένες, χρήσιμες γιὰ ἓνα μεμονωμένο σκοπὸ κατασκευές, θαμβώνουν μόνον τὰ μάτια καὶ ὀδηγοῦν φιλοσοφικὰ σὲ δρόμο στραβό. Ἡ διαφορτικὴ συμπαράθεσις χωρίων προκύπτει μόνον ἀπὸ μιὰν ἐρμηνευτι-

κήν ἐργασία, πού, προσανατολισμένη στό ὅλον, ἔχει ὡς σκοπὸ νὰ ξεχωρίση ἐκεῖνες ἀκριβῶς τὶς κατευθυντήριες βασικὲς ἰδέες, πού ἡ γνῶσις τους μπορεῖ νὰ δώση μιὰ διαφάνεια στό διάβασμα τοῦ Nietzsche—στό διάβασμα, πού ὁ καθένας πρέπει νὰ κάμη μόνος του — καὶ νὰ ὀδηγήση πρὸ παντός σὲ μιὰν ἐργασία μὲ τὸν Nietzsche κ' ἐπάνω στὸν Nietzsche. Ἡ ἐκλογή, πού ἀκολουθεῖ τὶς προσωπικὲς ἀρέσκειες, πρέπει νὰ ὑποχωρῇ ὅσο ἡ γνῶσις τοῦ ὅλου ἀπαιτεῖ μιὰν ἀνάπτυξη ἱκανὴ νὰ καταστήσῃ αὐτὸ τὸ ὅλον κατὰ τὸ δυνατόν αἰσθητό.

Τὸ νὰ παραθέτη κανεὶς χωρία εἶναι στὴν ἰδεώδη ἐκδήλωσή του σὰν τὴν ἐργασία τοῦ χρυσοχόου: πρέπει οἱ πολύτιμοι λίθοι τῶν φιλοσοφικῶν σκέψεων νὰ συλληφθοῦν σωστὰ καὶ νὰ ταξινομηθοῦν ἔπειτα ἔτσι, ὥστε νὰ μὴν ἰσχύουν μόνον στὴ μεμονωμένη ἐκδήλωσή τους, ἀλλὰ νὰ ἐξαίρονται ἀμοιβαία καὶ ν' ἀποτελοῦν στό σύνολό τους κἄτι περισσότερο ἀπὸ ὅ,τι θὰ ἐσήμαιναν στὴν μεμονωμένη τους ἐκδήλωσις ἢ στὴν ἀπλὴ συσσώρευσή τους. Οἱ ἴδιοι λίθοι μποροῦν σὲ ἄλλους συνδυασμοὺς ν' ἀποκαλύψουν νέα φῶτα· δὲν εἶναι δυνατόν νὰ δεῖξουν τὸ φῶς τους τὰ πάντα μὲ μιᾶς. Ἐκεῖνο, πού προέχει, εἶναι νὰ προβάλλῃ πάντα μιὰ σαφὴς κατεύθυνσις, πού νὰ προκύπτῃ—δίχως παραβίαση καμμιᾶ ἢ κάμψη—ἀπὸ τὸ ξεκαθάρισμα ἑνὸς σημαντικοῦ τόνου μέσ' ἀπ' τὰ ὅσα λέει ἢ ἐννοεῖ ὁ Nietzsche.

Μὲ τὴν συμπαράθεση κατορθώνουμε καὶ κἄτι ἄλλο: κατορθώνουμε νὰ φέρουμε τὶς σκέψεις σὲ τέτοια ἐπαφή, ὥστε ἀπὸ τὴν τριβή, πού θὰ σημειωθῇ μεταξύ τους, νὰ προκύψῃ ἡ αὐτοκριτικὴ τοῦ ἴδιου τοῦ Nietzsche. Ἀτέλειωτα μπορεῖ νὰ συζητῇ κανεὶς γύρω ἀπ' τὸ δίκαιο ἢ ἀδικο ὠρισμένων ἐξωτερικεύσεων τοῦ Nietzsche· ἔτσι ὅμως γίνεται ὁ Nietzsche ἀπλῶς ἀφορμὴ γιὰ πολυλογία, χωρὶς νὰ γίνῃ ὁ ἴδιος νοητός. Μόνον μὲ τὴν προβολὴ τῶν ἀσυμφωνιῶν κάτω ἀπ' τὸ ὅλον τῆς σκέψεώς του, μόνον μὲ τὸ φανέρωμα τῶν ὁρίων καὶ τῶν βιαιόθρων, πού προβάλλουν ἀπὸ μέσα της, γίνεται δυνατὴ ἡ κριτικὴ, πού κατὰ βάθος ὁ ἴδιος ὁ Nietzsche ἀσκεῖ, γιατί ἀνήκει στὴν οὐσία τῆς ἀλήθειας του, πού πάντα ξεπερνάει τὸν ἑαυτὸ της, καὶ πᾶσι ἐμπρός.

Ἐξάρτησις τῆς κατανοήσεως ἀπ' τὴν φύσιν τοῦ νοοῦντος.

Τοῦ Nietzsche ἡ πρόθεσις καὶ τὸ νόημα τῆς ἀλήθειας, ποὺ μᾶς μεταδίδει, εἶναι νὰ φανερώνη, τί εἶναι ὁ καθένας, ἀπὸ τὸν τρόπο, ποῦ «νοεῖ». Γι' αὐτὸ δὲν ζητάει ὁ Nietzsche ἀναγνώστες ἐν γένει, ἀλλὰ ζητάει τοὺς ἀναγνώστες του, ἐκείνους, ποὺ τοῦ ταιριάζουν.

Φιλοσοφικὴ ἀλήθεια καὶ ἐπιστημονικὴ ἀλήθεια.— Στὴν φιλοσοφικὴ ἀλήθεια φθάνω μ' ἓναν τρόπο βασικὰ διαφορετικὸν ἀπὸ τὸν τρόπο, μὲ τὸν ὁποῖον φθάνω σὲ μιὰν ἀπλῶς ἐπιστημονικὴ γνώση. Αὐτὴν τὴν τελευταία τὴν καταλαβαίνει ὁ καθένας μὲ τὸ μυαλό του, ποὺ εἶναι ἀντιπροσωπευτικὸ καὶ ποὺ χρειάζεται ἀπλῶς παιδεία καὶ ἐπιμέλεια· στὴν κατανόησιν ἀντιθέτως μιᾶς φιλοσοφικῆς ἀλήθειας (καὶ σὲ κάθε ἐπιστήμῃ, ποὺ ζῆ μόνον ἀπὸ μιὰν ὄψιν φιλοσοφικὴ) προβάλλει ἓνα πιθανὸ γίνεσθαι τοῦ ἴδιου τοῦ ἑαυτοῦ μου, σημειώνεται ἓνα ξύπνημα, γίνεται, μέσῳ τοῦ τρόπου, κατὰ τὸν ὁποῖον μου ἀποκαλύπτεται τὸ ὄν, μιὰ ἀποκάλυψις τοῦ ἴδιου τοῦ ἑαυτοῦ μου.

Ἄν ὅμως δὲν εἶναι ἡ ἀλήθεια ἡ μιὰ καὶ ἡ ἴδια, στὸ ἴδιο ἐπίπεδο, γιὰ ὅλους, ἂν ἡ καθ' αὐτὸ ἀλήθεια γίνεται προσιτὴ στὸν καθέναν χωριστὰ μέσῳ μιᾶς προϋποθέσεως, ποὺ ὑπάρχει μέσ' στὴν ὑπαρξή του, ἂν ἡ κατανόησις τῆς ἀλήθειας εἶναι ἓνα γίνεσθαι τοῦ ἴδιου τοῦ ἑαυτοῦ μας, τότε τὸ παμπάλαιον ἐρώτημα, τί προκύπτει ἀπὸ ὅλα αὐτὰ γιὰ τὴν μετὰ δόσιν τῆς ἀλήθειας, εἶναι ἓνα ἐρώτημα ἀπειλητικὸ γιὰ κάθε ἐνιαία μεταδοτικότητα καὶ στὸ τέλος γιὰ τὴν ἀλήθεια τὴν ἴδια. Ἐφ' ὅσον ἡ ἀλήθεια ὑπάρχει μόνον στὴν μετάδοσιν, ἐφ' ὅσον προβάλλει λοιπόν, χρησιμοποιώντας τὴν γλῶσσα, καὶ γίνεται συνεπῶς κατ' ἀνάγκην δημοσία, μοιραῖο εἶναι, λόγῳ τῆς οὐσιαστικῆς διαφορᾶς τῶν ἀντιθέτων προϋποθέσεων, νὰ ὀδηγῆ τὸ λιγώτερον στὴν παρανόησιν, στὴν διασταοφῆ, στὴν κατάχρησιν, ἂν ὄχι στὸ νὰ γίνεται ἡ ἴδια ἀμφίβολη καὶ προβληματικὴ.

Στὸ σημεῖον αὐτὸ ὑπάρχουν δυὸ βασικὲς ἀπόψεις: πρῶτον ἡ θεωρία περὶ τῶν βαθμίδων τῆς ἀλήθειας ἐν σχέσει μὲ τις βαθμίδες τῆς ὑποστάσεως τοῦ ἀνθρώπου, δεύτερον ἡ θεωρία γιὰ τὴν ἀναπότρεπτη διαφοροῦμένη ὄψιν τῆς ἀλήθειας καὶ τῶν συνεπειῶν της.

Ἡ θεωρία τῶν βαθμίδων ὀδηγεῖ στὴν σκόπιμη ἀποσιώπησιν

καὶ μυστικότητα καὶ στὸ σχέδιον μιᾶς παιδείας, ποὺ ἀποβλέπει στὴν βαθμιαία ὠρίμανση τῆς νοητικῆς δυνάμεως: κανεὶς δὲν ἐπιτρέπεται νὰ μάθῃ ὅ,τι εἶναι ἀληθινὸ πρὶν κατορθώσῃ, προετοιμασμένος πιά γι' αὐτὴν τὴν ἀλήθεια, νὰ συλλάβῃ σωστὰ ὅσα ἀποτελοῦν μυστήρια γιὰ ὅποιον στέκεται σὲ προηγούμενες βαθμίδες. Αὐτὸ ὅμως θὰ ἀποτελοῦσε μιὰν ἐξωτερικὴ διαρρύθμιση, ποὺ προϋποθέτει, ὅτι ξέρουν οἱ παιδαγωγοί, πῶς εἶναι καταρτισμένες οἱ βαθμίδες τῆς ὑποστάσεως καὶ τῆς ἀλήθειας, ποὺ ὑπάγεται ἕως αὐτές: θ' ἄπρεπε οἱ παιδαγωγοὶ νὰ βλέπουν, ὅταν νὰ ἦσαν Θεοί, πέρα ὡς πέρα τὴν ἀλήθεια καὶ νὰ τὴν κατέχουν· ἐπίσης θ' ἄπρεπε νὰ προϋποτεθῆ μιὰ ἐπιλογή τῶν ἀνθρώπων ἀνάλογα μὲ τὴν ὅλη τους ὑπαρξή, μὲ τὴν εὐγένεια καὶ τὶς δυνατότητές των, μιὰ ἐπιλογή, ποὺ ὁ τεταγμένος νὰ τὴν κάμῃ θ' ἄπρεπε νὰ εἶναι προικισμένος μὲ τὸ ὑπερανθρώπινο χάρισμα νὰ διακρίνῃ τὰ διάφορα πνεύματα· τέλος θ' ἄπρεπε νὰ προϋποτεθῆ μιὰ μορφή ἐκδηλώσεως γιὰ τὴν ἀλήθεια τέτοια, ποὺ νὰ κρύβῃ τὴν ἀλήθεια, χωρὶς νὰ τὴν μεταβάλλῃ σὲ μιὰ βίαιη ἐξουσία, μιὰ μορφή λοιπὸν ἐκδηλώσεως, ποὺ θὰ ἔκανε τὴν ἀλήθεια νὰ ἐξακολουθῆ νὰ μένῃ ἀλήθεια καὶ μέσ' στὴν σκόπιμη ἀπόκρυψή της.

Τίποτε ἀπ' αὐτὰ δὲν ἰσχύει στὴν περίπτωση τοῦ Nietzsche, ὁ ὁποῖος ἀκολουθεῖ τὴν δεύτερη κατεύθυνση: κανεὶς δὲν γνωρίζει τὶς βαθμίδες, κανεὶς δὲν ἔχει τὸ χάρισμα νὰ ξεχωρίσῃ τοὺς ἀνθρώπους στὸ ἀπόλυτο νόημα, ποὺ ἔχει ἢ ὑπαρξίς των, οὔτε ὑπάρχει γιὰ τὴν ἴδια τὴν ἀλήθεια — ἀκόμα λιγώτερο μάλιστα στὴν περίπτωση τῆς πιὸ φανερῆς ἀλήθειας — ἄλλη ἀποτελεσματικὴ ἀπόκρυψις ἐκτὸς ἀπὸ τὴν παρανοητικὴ. Μόνον ἢ διαφορούμενη ὄψις μπορεῖ νὰ ὑπερασπίσῃ τὴν ἀλήθεια ἀπὸ ἐκείνους, ποὺ δὲν ἔχουν τὸ δικαίωμα νὰ τὴν ἀποκτήσουν. Γι' αὐτὸ βγαίνει ὁ Nietzsche στὴν δημοσιότητα — μὲ τρόπο, ποὺ τὸν κάνει ν' ἀκούγεται ἐξωτερικὰ ἀπ' τὸν καθέναν — γιὰ νὰ πετύχῃ ἀκριβῶς ἐκεῖνον, ποὺ μπορεῖ νὰ τὸν πετύχῃ ἢ ἀλήθεια, καὶ γιὰ νὰ ξεγυμνώσῃ ἐκεῖνον, ποὺ δὲν ἔχει κανένα δικαίωμα κοντὰ της (καὶ γιὰ τὸν ὅποιον, ὅταν τύχῃ ν' ἀκούσῃ τὴν ἀλήθεια, θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ εἰπῆ: «ἓνας μικρὸς παροξυσμὸς μανίας τὸν σπρώχνει νὰ βγάλῃ ἔξω ὅ,τι πιὸ ἐσωτερικὸ καὶ πιὸ γελοῖο ἔχει μέσα του» (14,359).

Αἰτήματα πρὸς τὴν φύση τοῦ νοοῦντος. — Γι' αὐτὸ καὶ πάντα

ἔχει ὁ Nietzsche κάτι νὰ ἀπαιτήσῃ ἀπ' τὴν φύση ἐκείνου, ποὺ θέλει νὰ τὸν νοήσῃ. Τοῦ ἦταν «ἀδύνατον νὰ διδάξῃ τὴν ἀλήθεια ἐκεῖ, ὅπου ἡ διανοητικότητα εἶναι χαμηλὴ» (14,60). «Ὅποιος νοιώθει ἀντίθετά του, δὲν μπορεῖ νὰ καταλάβῃ τὴν κατάστασή του καὶ ἐπομένως τὰ ἐπιχειρήματά του· θ' ἄπρεπε, γιὰ νὰ καταλάβῃ, «νὰ εἶναι τὸ θῦμα τοῦ αὐτοῦ πάθους» (11,384), νὰ ἔχῃ ζήσει μέσ' στὴν δική του τὴν ψυχὴ «λάμψη, φωτῆρὰ καὶ χαραυγές»· «μπορῶ μόνο νὰ ὑπενθυμίζω στοὺς ἄλλους—καὶ τίποτε περισσότερο» (5,217).

Ὁ ἴδιος ὁ Nietzsche λέει, πὼς τὸ νὰ τὸν καταλάβῃ κανεὶς ἀποτελεῖ «μιὰ διάκριση, ποὺ θὰ πρέπει νὰ τὴν ἀξίωσῃ» (15,54). Θέλει νὰ στήνῃ πάντα φράγματα γύρω ἀπ' τὶς σκέψεις του: «γιὰ νὰ μὴν εἰσβάλλουν στὰ περιβόλια μου τὰ γουρούνια καὶ οἱ ὄνειροπόλοι» (6,277). Τοὺς χειρότερους κινδύνους τοὺς βλέπει ν' ἄρχονται ἀπ' τοὺς «ἀπαιτητικούς θαυμαστάς» (14,230), διώχνει τοὺς ἐνοχλητικούς ἐπισκέπτες, ὅσους δὲν ἀνήκουν μέσα καὶ εἰρωνεύεται βαρεῖά τὴν «μαῖμοῦ τοῦ Ζαρατούστρα» (6,258 κ. ἑ.).

Δὲν ἔχει λοιπὸν ὁ καθένας τὰ ἴδια δικαιώματα ἐπάνω στὶς σκέψεις τοῦ Nietzsche, ἀκόμα λιγώτερο στὶς ἀξιολογίες του· ἔχει δικαιώματα μόνον, ἂν στέκεται στὸ ἴδιο ὕψος. «Ἡ ἀντίθετη νοοτροπία εἶναι ἡ νοοτροπία τῶν ἐφημερίδων: γι' αὐτὲς οἱ ἀξιολογικὲς ἐκτιμήσεις εἶναι κάτι, ποὺ ἐπιτρέπεται ὁ καθένας νὰ πάρῃ στὰ χέρια του σ' ἂν νὰ ἦταν ἰδιοκτησία του. Ἐδῶ ἔχει τεθῆ ἡ προϋπόθεσις, ὅτι ὅλοι στέκονται στὸ ἴδιο ὕψος» (14,58). Τὸ «νὰ δέχεται κανεὶς ἀξιολογικὲς κρίσεις σ' ἂν μιὰ φορεσιὰ» (14,60), αὐτὸ ἐξηγεῖται ἀπὸ τὴν «πίστη, πὼς ὅλα εἶναι ἐλεύθερα στὴν κρίση τοῦ καθενὸς» (14,60). Σήμερα ἐφθάσαμε «χάρις στὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς, ποὺ τ' ὄχει πάρει ἀπάνω του, ... σὲ σημεῖο, ποὺ δὲν πιστεύει πιά κανεὶς σὲ ξεχωριστὰ πνευματικὰ δίκαια καὶ στὸ ἀμετάδοτο τῶν τελευταίων ἀληθειῶν» (14,419). Ὁλόκληρη ἡ σκέψις τοῦ Nietzsche στηρίζεται στὴ συνείδηση αὐτῶν τῶν ξεχωριστῶν δικαίων, στὴν γνώση γιὰ τὸ ἀμετάδοτο τῶν τελευταίων ἀληθειῶν καὶ στὴν ἀκουστικὴν ἐμβάνθυνση στὴν αὐτοτέλεια τοῦ πλησίον του, ποὺ ὑπάγεται σ' αὐτὰ τὰ τελευταῖα καὶ ἀμετάδοτα.

Ἄν εἶναι ὅμως συνυφασμένο μὲ τὴν οὐσία τῆς ἀλήθειας τὸ ὅτι δὲν μπορεῖ νὰ συλληφθῆ παρὰ μόνον ἀπ' τοὺς ἀνθρώπους, ποὺ στέ-

κονται στο ίδιο ύψος, θὰ ρωτήση ὁ καθένας τὸν ἑαυτό του: ποιὸς εἶμαι; μπορῶ νὰ νοήσω; ἔχω δικαίωμα συμμετοχῆς, — Στὴν ἐρώτηση αὐτὴ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ δοθῇ ἀπάντησις· ἡ μόνη ὁδός, πού ὑπάρχει εἶναι ἡ ἐξίς: νὰ πετύχω σὲ συναναστροφή μὲ τὸν Nietzsche τὴν ἀνάταση ἐκείνη, πού δὲν πρέπει νὰ προσχεδιασθῇ καὶ πού ἡ πραγματικότης της θὰ μοῦ ἀποκαλύψῃ, περὶ τίνος πρόκειται καὶ τί εἶμαι, χωρὶς νὰ τὸ ξέρω ἀπὸ πρὶν ἢ νὰ νομίζω, ὅτι τὸ κατέχω σὰν κάτι πού ὑπάρχει.

Κίνδυνοι καὶ δισταγμοὶ στὴν μετάδοση οὐσιαστικῆς ἀλήθειας. — Ὁ Nietzsche βλέπει τὸν κίνδυνο, πού εἶναι ἀναπότρεπτος στὴ ζωὴ τῆς ἀλήθειας: «Ὑπάρχουν βιβλία, πού ἡ ἀξία τους γιὰ τὴν ψυχὴ καὶ τὴν υἰεία ἀντιστρέφεται, ἂν, ἀντὶ νὰ τὰ χρησιμοποιῇ μιὰ ψυχὴ ὑψηλή, τὰ χρησιμοποιῇ μιὰ κατώτερη ψυχὴ: στὴν περίπτωση τῆς κατώτερης ψυχῆς εἶναι τὰ βιβλία αὐτὰ ἐπικίνδυνα, συντριπτικά, διαλυτικά· στὴν ἄλλη περίπτωση εἶναι σὰν κηρύγματα, πού προκαλοῦν τοὺς τολμηροὺς νὰ δείξουνε τὴν τόλμη τους» (7.50). Ἐφ' ὅσον εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐμφανίζεται ἡ ἀλήθεια, στὴν μετάδοσή της, διαφορούμενη, μπορεῖ ὁ Nietzsche νὰ διατυπώσῃ τὴν ἀπαίτηση: «Οἱ πιὸ ὑψηλές μας ἀλήθειες ἤχοῦν κατ' ἀνάγκην—καὶ πρέπει νὰ ἤχοῦν—σὰν ἀνοησίες, κατὰ τὶς περιστάσεις μάλιστα καὶ σὰν ἐγκλήματα, ὅταν μὲ τρόπο ἀθέμιτο φθάνουν στ' αὐτιὰ ἐκείνων, πού δὲν εἶναι καμωμένοι καὶ προωρισμένοι γι' αὐτὲς» (7,49). Ὅταν ἐχαρακτήρισεν ὁ Widmann στὴν ἔνωση τῆς Βέρνης τὰ βιβλία τοῦ Nietzsche ὡς ἐπικίνδυνα καὶ τὰ παρωμοίασε μὲ δυναμίτιδα, ὁ Nietzsche ἄφησε ἀδιάφορος νὰ ἰσχύσῃ ὁ χαρακτηρισμὸς αὐτός.

Ὁ κίνδυνος πρέπει νὰ ὑπάρχη καὶ κανεὶς δὲν πρέπει νὰ ἀποτρέψῃ τὸν ἄλλον ἀπὸ τοῦ νὰ τὸν ἀντιμετωπίσῃ, γιὰτὶ κανεὶς δὲν ξέρει ἐκ τῶν προτέρων γιὰ ποιὸν εἶναι καταστρεπτικὸς καὶ γιὰ ποιὸν δημιουργικὸς. Τὸ ζήτημα δὲν εἶναι ν' ἀποσιωπήσῃ κανεὶς τὴν ἀλήθεια, ἀλλὰ κάτι πολὺ δύσκολο: ν᾿ ἀχῇ τὸ θάρρος νὰ διανοηθῇ πραγματικὰ καὶ νὰ τὸ εἰπῇ καθαρὰ ἐκεῖνο, πού γνωρίζει.

Ἡ διαφορούμενη ὄψις τῆς ἀλήθειας δὲν ἔχει καμμιά συγγένειά μὲ τὴν ἀνειλικρίνεια, πού κρύβει ἢ πού διατηρεῖ ἐπίτηδες ὅ,τι ἐμεῖς οἱ ἴδιοι νοιώθουμε ὡς διαφορούμενο. Ἡ διαφορούμενη ὄψις τῆς ἀλήθειας

εἶναι ἡ ἀθέλητη, πού ἐνυπάρχει στήν μετάδοση τοῦ ἀληθινοῦ, γιατί εἶναι οἱ φύσεις ἐκείνων, πού ἀποδέχονται, ἀνόμοιες. Τὸ νὰ ἀποτολμοῦμε τὸ διαφορούμενο κι' ὄχι τὸ νὰ τὸ θέλουμε, αὐτὸ εἶναι, πού συνιστᾷ τὸ θάρρος τῆς ἀλήθειας.

Εὐνόητοι εἶναι βέβαια καὶ οἱ δισταγμοί: αὐτός, πού διανοεῖται, μπορεῖ καὶ νὰ ἐπιφυλαχθῆ, ὅταν ἀντιληφθῆ τὴν καταστροφή, πού μπορεῖ νὰ προσκληθῆ ἀπὸ τὶς σκέψεις του, ὅταν τοῦ γίνουν συνειδητὲς οἱ διαστροφές καὶ καταχρήσεις, πού μπορεῖ νὰ γίνουν εἰς βάρος των. Ὅταν λοιπὸν ὁ Nietzsche ρωτιόνταν σχετικὰ μὲ τοὺς μεγάλους τοῦ παρελθόντος, ἂν «εἶχαν τόσο βάθος, ὅσο χρειαζόνταν γιὰ νὰ μὴ γράψουν ὅ,τι ἐγνώριζαν» (14,229), ὅταν, νέος ἀκόμη, ἔγραφε: «οἱ ῥίζες τῆς σκέψεως καὶ βουλήσεώς μας . . . δὲν πρέπει νὰ βγοῦν ἔξω στὸ φῶς τὸ ὄξύ» κι' ὅτι γι' αὐτὸ «εἶναι μιὰ τέχνη εὐγενική τὸ νὰ σωπαίνη κανεὶς σὲ τέτοιες περιπτώσεις τὴν κατάλληλη στιγμή. Ἡ λέξις εἶναι ἓνα ἐπικίνδυνο πράγμα . . . Πόσα εἶναι, πού δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ἐκφράση κανεὶς! Οἱ ἠρησκευτικὲς μάλιστα καὶ φιλοσοφικὲς θεμελιώδεις ἀντιλήψεις εἶναι ἀκριβῶς ἐκεῖνες, πού ἀνήκουν στὰ *rudendis*» (πρὸς τὸν von Gersdorff, 18, 9, 71), ὅταν κι' ἀργότερα ἔνοιωθε μέσα του πάντοτε κι' ἀπ' τὴν ἀρχὴν αὐτοὺς τοὺς δισταγμούς, ἀπαιτοῦσε πάντως ἀπ' τὸν ἑαυτό του μ' ὅλα αὐτὰ τὴν διανοητικὴν ἐκείνην σύλληψη καὶ ἔκφραση τῆς ἀλήθειας, πού τίποτε δὲν τὴν τρομάζει· γιατί, ἀντίθετα πρὸς κάθε σκόπιμη ἀποσιώπηση χάριν τοῦ ὑποτιθέμενου ἀγαθοῦ τῶν ἀνθρώπων, ἡ δύναμις ἡ πραγματικὴ ὑπάρχει μόνον στήν ἀποκαλυπτικὴ διάθεση, πού δὲν ἔχει βέβαια τίποτε τὸ κοινὸ μὲ τὸ ἀπειθάρχητο κι' ἀσύδοτο κουβεντολόϊ, πού κάνει τάχα πῶς ἐκφράζει ἀλήθειες. Γιὰ τὸν Ζαρατούστρα μᾶς λέει ὁ Nietzsche: «Ἡ παραμικρότερη ἀποσιώπηση παραλύει ὀλόκληρη τὴν δύναμή του: νοιώθει, ὅτι ὡς τὰ τώρα ξέφυγε ἀπὸ τοῦ νὰ ἐκφράση μιὰ σκέψη— . . . Ἡ τελευταία ἐπιφυλάξις, ἡ πιὸ λεπτὴ ἀποσιώπησης ἐμποδίζει κάθε μεγάλη ἐπιτυχία» (14,293).

Ὁ Nietzsche δὲν θέλει πιστούς.— Ἐφ' ὅσον δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ἐκληφθοῦν οἱ σκέψεις τοῦ Nietzsche οὔτε ὡς ἐξουσιαστικὰ ἐπικυρωμένες, οὔτε ὡς γενικῶς ἰσχύουσες ἀλήθειες, εἶναι κάπως ἀνάποδο τὸ νὰ γίνη κανεὶς «ὀπαδός» του. Μὲ τὴν οὐσία τῆς ἀλήθειας αὐτῆς

είναι συνυφασμένο τὸ ὅτι δὲν μπορεῖ νὰ μεταδοθῆ παρὰ μόνον ἂν πηγάζει μέσ' ἀπ' τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό μας. Γι' αὐτὸ εἶναι ὁ Nietzsche ἀπ' τὴν ἀρχὴ ὡς τὸ τέλος ὁ προφήτης ἐκεῖνος, πού, ἀντίθετα μὲ ὄλους τοὺς προφήτες, παραπέμπει τὸν καθέναν στὸν ἴδιον τὸν ἑαυτό του :

«Ἀκολούθησε μόνον πιστὰ τὸν ἑαυτό σου: — ἔτσι ἀκολουθῶς ἐμένα» (5,16). «Μόνον αὐτός, πού ὄλο κι' ἀνεβαίνει στὸν δικό του δρόμο, παίρνει μαζί του ψηλὰ σὲ πιὸ καθάριο φῶς καὶ τὴν εἰκόνα μου» (5,20). «Αὐτὸς λοιπὸν εἶναι ὁ δρόμος μου—ποιὸς εἶναι ὁ δικός σας;— ἔτσι ἀπαντᾷσα σὲ ὄσους μοῦ εἶπαν νὰ τοὺς δείξω τὸν δρόμο. Ὁ δρόμος, ὁ ἕνας, δὲν ὑπάρχει!» (6,286). Ὁ Nietzsche ποιεῖ τὸν αὐτοτελῆ ἕτερον: «Θέλω νὰ συναναστρέφωμαι τέτοιους μονάχα ἀνθρώπους, πού ἀποτελοῦν δεῖγμα γιὰ τὸν ἑαυτό τους μόνο καὶ δὲν χρησιμοποιοῦν ἐμένα γιὰ δεῖγμα. Γιατὶ αὐτὸ τὸ τελευταῖο μ' ἔκανε ἐμένα ὑπεύθυνο γι' αὐτούς, μ' ἔκανε δοῦλο τους» (11,391).

Ἔτσι ἐξηγεῖται καὶ ἡ διαρκὴς ἀπόκρουσις τοῦ Nietzsche: «Θέλω νὰ προκαλέσω τὴν πιὸ μεγάλη δυσπιστία ἐναντίον μου» (4,304). «Ὁ ἀνθρωπισμὸς τοῦ διδασκάλου ἀπαιτεῖ νὰ προφυλάσῃ τοὺς μαθητὰς του ἀπ' τὸν ἑαυτό του» (4,304). Ὁ Ζαρατούστρας ἐγκαταλείπει τοὺς μαθητὰς του: «φύγετε ἀπὸ μπροστά μου καὶ ἀμυνθῆτε κατὰ τοῦ Ζαρατούστρα!» (6,114). Οἱ λέξεις αὐτὲς τονίζονται ξανὰ στὸ *ecce homo* μὲ τὴν προσθήκη: «ἔδῳ δὲν ἔχει τὸν λόγο ἕνας φανατικός, ἔδῳ δὲν γίνεται κατήχησις, ἔδῳ δὲν ζητεῖται πίστις» (15,4).

Καὶ τὸ ὅτι προβάλλει ὁ Nietzsche κάτω ἀπὸ τὸ σχῆμα ἐνὸς νομοθέτου, κι' αὐτὸ εἶναι μοναχὰ μιὰ φάσις τοῦ ἔμμεσου χαρακτηῆρος του. Τὸ ὅτι προβάλλει ἔτσι, αὐτὸ ἔχει βέβαια καὶ τὸ νόημα, πού ἐκφράζει ἡ φράσις: «Εἶμαι ἕνας νόμος μοναχὰ γιὰ τοὺς δικούς μου, δὲν εἶμαι νόμος γιὰ ὄλους» (6,415), ἔχει ὅμως καὶ τὸ νόημα τῆς ἀντιστάσεως, μέσῳ τῆς ὁποίας ὁ ἄλλος, πού τοῦ ἀνήκει, θὰ πάῃ νὰ βρῆ τὸν ἑαυτό του: «Τὰ δικαιώματα, πού κατέκτησα, δὲν θὰ τὰ δώσω στὸν ἄλλον: ἄς τ' ἀρπάξῃ κι' αὐτός, ὅπως ἐγώ... Ἕνας νόμος, βγαλμένος ἀπὸ μένα σ' ἂν νὰ ἤθελε νὰ τοὺς φτιάξῃ ὄλους κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσίν μου, πρέπει νὰ ὑπάρχῃ μόνον γιὰ τὸν ἐξῆς λόγο: γιὰ ν' ἀνακαλύπτῃ ὁ καθένας τὸν ἑαυτό του σὲ ἀντιδιαστολὴ πρὸς τὴν εἰκόνα αὐτῆ καὶ νὰ δυναμώνῃ» (12,365).

Συμφωνώντας ἀπόλυτα μὲ τὴν στάση του αὐτὴ δὲν θέλει ὁ Nietzsche οὔτε νὰ κυριαρχήσῃ, οὔτε ν' ἀναγορευθῆ ἅγιος: «Νὰ κυριαρχήσω; Νὰ ἐπιβάλω τὸν τύπο μου σὲ ἄλλους; Φοίκη! Δὲν ἔγκειται τάχα ἢ εὐτυχία μου στὸ ὅτι βλέπω ἀκριβῶς πολλοὺς ἄλλους;» (12,365). Καὶ τέλος: «... τίποτε δὲν ὑπάρχει μέσα μου κοινὸ μ' ἓναν ἰδρυτὴ θρησκείας—Δὲν θέλω «πιστούς», σκέπτομαι, ὅτι παραεῖμαι κακεντρεχῆς γιὰ νὰ πιστέψω στὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό μου, δὲν μιλῶ ποτὲ στὰ πλήθη. Ἔχω ἓναν τρομακτικὸ φόβο, ὅτι θὰ μὲ ἀναγορεύσουνε μιὰ μέρα ἅγιο... Τὸ βιβλίον αὐτὸ γράφηκε γιὰ ν' ἀποσοβήσῃ κάθε ρεζίλεμά μου» (15,116).

Πῶς θέλει ὁ Nietzsche τὴν μετάδοσίν του.— Τὸ τί ζητάει ἀκριβῶς ὁ Nietzsche μ' αὐτὴν τὴν συμπλοκὴν μεταξὺ τοῦ προφητικοῦ κηρύγματος καὶ τῆς ἀποκρούσεως ἐκείνων, ποὺ τὸν ἀκολουθοῦν τυφλά, μεταξὺ τοῦ νομοθέτου κ' ἐκείνου, ποὺ κηρύσσει τὴν ἀντίστασιν κατὰ τῶν νόμων του, μεταξὺ τοῦ διδασκάλου κ' ἐκείνου, ποὺ ὅλα τὰ βάζει σὲ ἀμφιβολία, τὸ τί ζητάει μὲ τὸ ν' ἀφήνῃ ν' ἀναιροῦνται μονάχοι τους οἱ λόγοι του, ποὺ φθάνουν σὲ ὅ,τι ὑπάρχει πιὸ ἐσωτερικόν, τὸ τί εἶναι ἐκεῖνο, ποὺ ἀντικαθιστᾷ τὸν ἰδρυτὴ θρησκείας, τὸ τί θὰ ἤθελε νὰ σημάνη γιὰ τοὺς ἄλλους, αὐτὸ μᾶς τὸ ἐξωγράφησε σὲ μιὰν ἀόριστην εἰκόνα κάτω ἀπὸ τὸ ὄνομα «génie τῆς καρδιάς»: «Τὸ génie τῆς καρδιάς, ... ποὺ ἡ φωνὴ του ξέρει νὰ κατεβαίνῃ ἕως τὸν κάτω κόσμον κάθε ψυχῆς καὶ ποὺ ταιριάζει στὴ μαστοριά του νὰ ξέρῃ νὰ φωτίζῃ, ἔτσι, ποὺ γιὰ ὅσους τὸ ἀκολουθοῦν εἶναι ἓνας ἐξαναγκασμὸς περισσό-τερος γιὰ νὰ τὸ ἀκολουθοῦν ὅλο καὶ πιὸ ἐσωτερικά, ὅλο καὶ πιὸ βαθιά: — τὸ génie τῆς καρδιάς, ποὺ κάνει νὰ βουβαθῆ καθεὶ τὸ ἠχηρὸ καὶ αὐτάρεσκο καὶ σὲ μαθαίνει ν' ἀκοῦς, ποὺ λειαίνει τὶς ἄγριες ψυχὲς καὶ τοὺς δίνει νὰ δοκιμάσουν μιὰ νέαν ἐπιθυμίαν, τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ νὰ μένουν ἤρεμες σὰν ἓνας καθρέφτης, γιὰ νὰ καθρεφτίζεται μέσα τους ὁ βαθὺς οὐρανός— τὸ génie τῆς καρδιάς, ποὺ μαντεύει κι' ἀνακαλύπτει τὸν κρυμμένον καὶ ξεχασμένον θησαυρὸν . . . . κάτω ἀπὸ θολὸν καὶ παχὺ στρώμα πάγου, ἀποτελώντας ἔτσι μιὰ ῥάβδον μαγικὴν γιὰ κάθε κόκκον χρυσαφιοῦ . . . . τὸ génie τῆς καρδιάς, ποὺ μὲ τὸ νὰ τ' ἀγγίξῃ φεύγει ὁ καθένας πιὸ πλούσιος, πιὸ πλούσιος σὲ ὅ,τι ἀπαρτίζει τὸν ἑαυτό του, . . . ξανοιγμένος, ἔτσι, ποὺ θ' ἄλεγε κανεὶς πῶς τὸν ἐφύ-

σησε κάποιος απ' τούς ανέμους εκείνους, πού λυώνουνε τὰ χιόνια, πιὸ ἀβέβαιος ἴσως, μὰ γεμάτος ἐλπίδες, πού δὲν ἔχουν πάρει ἀκόμα ὀνόματα, γεμάτος ἀπὸ νέα θέληση—» (7,271).

Βρῆκε ὁ Nietzsche τούς ἀναγνώστες του ;— Ὅταν ἦταν ὁ ἴδιος νέος, ἐπίστευε ἀκόμα στοὺς νέους : «Γι' αὐτοὺς τοὺς ἐλπιδοφόρους ξέρω, πὼς νοιώθουν σὰν δικές τους ὅλες αὐτὲς τὶς γενικότητες καὶ πὼς θὰ τὶς μεταφράσουν μὲ τὴν ἀπολύτως δική τους πείρα σὲ μιὰ θεωρία, πού ἔχει νόημα προσωπικό· στοὺς ἄλλους ἄς μὴ γίνουν ἐν τῷ μεταξὺ ἀντιληπτές παρὰ μερικὲς σκεπασμένες πιάτες, πού ἄλλως τε εἶναι δυνατόν νὰ εἶναι κι' ἀδειανές... » (1,381). Λιγάκι ἀργότερα ὁμοίως ζητάει κι' ὅλας νὰ ὑποδείξη «στοὺς θερμοὺς καὶ διαφασμένους γιὰ πεποιθήσεις νέους, πὼς δὲν πρέπει νὰ παίρνουν ἀμέσως τὶς διδασκαλίες του σὰν ἕνα κριτήριο γιὰ τὴ ζωὴ, ἀλλὰ πρέπει νὰ τὶς παίρνουνε σὰν θέσεις, πού ἔχουν ἀνάγκη νὰ σταθμισθοῦν καλά... » (Π1,398). Στὸ τέλος τοῦ γίνονται οἱ νέοι, στὸν θαυμασμό τους γιὰ τὰ ἔργα του, βάρος : «γιατὶ εἶναι ὀλοφάνερο, ὅτι αὐτὰ δὲν εἶναι βιβλία γιὰ νέους ἀνθρώπους (πρὸς τὸν Overbeck, 13., 5., 87).

Ἀπογοητευμένος πιά ζητάει τὸν σύντροφό του· θεωρεῖ τὰ συγγράμματά του γι' ἀγκίστρια ἱκανὰ νὰ ψαρέψουν τοὺς ἀνθρώπους, πού πρέπει. Μὰ οἱ ἀληθινοὶ ἀναγνώστες δὲν ἔρχονται : ὁ Nietzsche, ἀποκρούοντας κάθε προσαρμογὴ, ξεγυμνώνοντας κάθε ἐπίραση, βλέπει τὸν ἑαυτό του μέσα στὴν ἀληθινότητά του ὅλο καὶ πιὸ μόνον. Δίνοντας πιά στὴν ὄψη του τὸ πιὸ δυνατό πάθος, χάνει συνειδητὰ κάθε προϋπόθεση γιὰ νὰ γίνῃ νοητὸς στὴν ἐποχὴ του.

Ἦρθε βέβαια ἡ δόξα, πού ὁ Nietzsche μὲ βεβαιότητα προέβλεψε, μὰ πού δὲν τὴν ἔζησε οὔτε κἂν στὶς πρώτες τῆς ἀρχῆς. Κατανοήθηκε ἔκτοτε ὁ Nietzsche, ὅπως ἤθελε ὁ ἴδιος ; Δὲν ἔχει ἀκόμα κανεὶς τὸ δικαίωμα ν' ἀπαντήσῃ στὴν ἐρώτηση αὐτὴ μ' ἕνα Ναι ἢ Ὁχι.

Ὁ σκοπὸς εἶναι, νὰ γίνῃ κανεὶς ὁ ἴδιος ὁ ἑαυτός του, ἀφομοιώνοντας τὸν Nietzsche. Ἐντὶ νὰ ὑποκύψουμε στὴν πλάνη νὰ ἀποδεχθοῦμε θεωρίες καὶ νόμους στὸ φαινομενικὰ μονοσήμαντο νόημά τους σὰν κάτι, πού ἰσχύει γενικά, ἡ ἀπαίτησις τοῦ Nietzsche εἶναι νὰ μᾶς ὀδηγήσῃ στὸ δυνατόν ὕψος τοῦ ἑαυτοῦ μας τοῦ ἴδιου. Ἐντὶ νὰ ὑποταχθοῦμε σὲ ἀπλοποιημένα αἰτήματα καὶ φράσεις, πρέπει νὰ βροῦμε μέσῳ τοῦ Nietzsche τὴν γνήσια ἀπλότητα τοῦ ἀληθινοῦ.